

KEREKES LAJOS

Az osztrák köztársaság útja a genfi jegyzőkönyv megkötéséhez

1. Ausztria külpolitikai helyzete a Burgenland-konfliktus megoldása után

A Burgenland birtoklása körül folyó hosszas harcok 1921 végén bekövetkezett lezárása, ezáltal a békeszerződésben megalkotott osztrák köztársaság államhatárainak végleges konszolidálása után a Schober-kormánynak szembe kellett néznie az ország hosszabb távú külpolitikai tájékozódásának egyelőre nyitott kérdésével. Az 1921 tavaszán lezajlott tartományi Anschluss-népszavazások rendkívül kedvezőtlen nemzetközi fogadtatása, az Anschluss-demonstrációkat kísérő felosztási tervek látens fenyegetése meggyőzően bizonyította, hogy a német—osztrák egyesülés járhatatlan út. Bár a német Wirth-kormány — elődeihez hasonlóan — igyekezett az Anschluss-kérdést felszínen tartani, minden lehetséges alkalommal hangsúlyozta, hogy a birodalom kedvezőtlen gazdasági és nemzetközi helyzetére való tekintettel a német—osztrák egyesülést csak hosszú évek céltudatos előkészítő munkája alapján lehetne megvalósítani. Franciaország viszont nem hagyott kétséget aziránt, hogy az Anschlusst a békeszerződésekben megalapozott közép-európai rendezés oly súlyos fenyegetésének tekinti, hogy kész a rendelkezésére álló összes hatalmi eszközöket felhasználni annak megakadályozására. Így tehát az Anschluss szükségképpen kiesett a reálisan lehetséges alternatívák közül.

Az utódállamok római és portorosei gazdasági konferenciájának sikertelensége viszont más oldalról szemléletesen bizonyította, hogy a Monarchiából kiszakadt új államok milyen ellenségesen és elutasítóan viseltetnek a gazdasági együttműködés korábbi formáinak újjálesztésével szemben, egyértelműen bizonyítván a gazdasági dunai konföderációs tervek elképzelhető alternatívájába vetett remények alaptalanságát.

A burgenlandi konfliktus rendezése utat nyithatott volna az osztrák—magyar közeledésnek,¹ sőt számolni lehetett volna azzal is, hogy — francia és jugoszláv ellenes érdekei miatt — Olaszország is rokonszenvvel nézné és támogatná a volt Monarchia két uralkodó nemzetének olasz patronátus alatt történő kibékülését és baráti kapcsolatainak fejlődését, azonban az olasz—magyar kombináció sem gazdaságilag, sem pedig nemzetközi tekintetben nem szolgálhatott alapul Ausztria súlyos problémáinak megoldására. A két országtól remélhető gazdasági segítség nem lehetett elegendő ahhoz, hogy az osztrák gazdaság strukturális bajait és a katasztrofális infláció következményeit orvosolja. A szintén gazdasági nehézségekkel küzdő Olaszország és Magyarország sem pénzügyileg, sem nyersanyagokkal nem tudta volna Ausztriát a talpraálláshoz szükséges

¹ Cnobloch budapesti osztrák követ már 1921. november 21-én olyan lehetőségről beszélt, hogy a velencei jegyzőkönyvben foglalt határozatok végrehajtása alapot teremthet az osztrák—magyar közeledés számára. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Neues Politisches Archiv (HHStA. NPA. K. 880. 105—107.)

mértékben támogatni. Ezenkívül nyomós külpolitikai okok is ellene szóltak az olasz—magyar orientációnak. A háborús zsákmánnyal elégedetlen Olaszországgal létrehozandó együttműködés óhatatlanul kihívta volna Párizs ellenszenvét, míg a békeszerződések revízióját nyíltan követelő Magyarországgal történő szövetkezés a kisantant gyűlöletét szabadította volna Bécsre, nem szólva arról, hogy a kalandor vállalkozásokra kész ellenforradalmi Magyarország esetleges meggondolatlan akciója Ausztriát is beleránthatta volna valamilyen végzetes konfliktusba.

Maradt tehát a tényleges dunavölgyi hatalmi viszonyok kereteibe való józan beilleszkedés alternatívája, ami Ausztria számára — a tartósabb békeállapot fenntartása mellett — azzal a biztató kilátással párosult, hogy a győztes nagyhatalmak és azok dunavölgyi szövetségeseinek vállára helyezi az osztrák gazdasági életképesség biztosításának rendkívül nehéz terheit.

A Schober-kormány számára kézenfekvő volt, hogy Párizsba csak Prágán keresztül lehet eljutni. Jelentősebb nemzetközi kölcsönökhöz csak abban az esetben juthat Ausztria, ha előzetesen megszerzi Csehszlovákia támogatását. A második királypuccs sikertelensége ugyanis jelentősen megnövelte Párizsban azoknak a politikai köröknek a befolyását, amelyek — ellentétben a Magyarországra és Ausztriára tekintő rojalista körökkel — most már egyértelműen és kitérők nélkül a kisantra igyekeztek alapozni Franciaország dunavölgyi politikáját.² Beneš tekintélye és befolyása 1921 végétől — és különösen a Briand-kormány 1922 januárjában bekövetkezett lemondása után — szüntelenül emelkedett Párizsban. Túlzás nélkül megállapítható, hogy Beneš fokozatosan szabad kezet kapott Párizstól a franciabarát dunavölgyi újjárendezés megvalósításához.

A Beneš által elgondolt „rendszer” — noha Beneš mindig hangsúlyozta a dunavölgyi országok szoros gazdasági és politikai együttműködésének fontosságát — lényegesen eltért a dunai konföderáció égisze alatt elképzelt gazdasági és politikai integráció koncepciójától. Bár terveit soha sem foglalta egységes rendszerbe, alkalmi megnyilatkozásainak mozaik-darabjaiból mégis létrehozható bizonyos összegzés: Elképzelésének vezérlő motívuma kétségtelenül az új nemzeti államok autark nemzetgazdaságainak sértetlen fenntartása volt, tehát számításai-ból eleve kizárta a dunai konföderációs terveknek a vámunióra, a fizetési eszközök közösségére, valamint a belső munkamegosztás sokoldalú fejlesztésére irányuló javaslatait. Ilyen messzemenő célokat még a kisantant elé sem tűzött, noha a szövetség belső összekovácsolódását ezek által jelentősen elő lehetett volna segíteni. Törekvései tehát arra korlátozódtak, hogy a status quo bázisán normális és jószomszédi kapcsolatokat teremtsen a kisantant, valamint Ausztria, Magyarország és Lengyelország között, hogy ezáltal a távolabbi jövő szempontjából is biztosítsa a békeszerződés dunavölgyi rendszerét a revíziós erők külső — főleg Olaszország és Németország oldaláról várható — fenyegetése ellen.

Már a második királypuccs idején intenzív előkészítő tárgyalások kezdődtek a csehszlovák—osztrák közeledés érdekében. November 6-án Masaryk elnök és Beneš miniszterelnök azt fejtegették Marek prágai osztrák követnek, hogy a jelenlegi válság lezárása után Ausztria számára nincs más lehetőség, mint az, hogy szorosabb kapcsolatokat teremtsen Csehszlovákiával. „Ha Ausztria továbbra is kitart Németország mellett, — mondotta Beneš — úgy vele együtt zuhan a katasztrófába, ezért Ausztria nem folytatna okos politikát, ha most

² *Gratz Gusztáv*: Magyarország a két világháború között. (Kézirat) 206—207.

újra az Anschluss-követelést állítaná előtérbe, mert Ausztria rekonstrukciójának egyedüli lehetősége az új középeurópai rendszerhez történő közeledésben rejlik.³

De novemberben még a csehszlovák politikusok sem voltak teljesen egységesek a kívánatos közeledés formáját és mértékét illetően. Míg Masaryk elnök november 17-én azt mondta Marek követnek, hogy az lenne a legjobb megoldás, ha Ausztria formálisan is belépne a kisantantba, addig Beneš — aki tisztában volt azzal, hogy Ausztriában jelentős politikai erők tiltakoznának a csatlakozás ellen — a közeledés céljául Ausztria és a kisantant politikai kapcsolatainak szerződéses rendezését jelölte meg.⁴ Amikor Marek követ a kisantant katonai jellegére utalva Ausztria formális csatlakozásának nehézségeire terelte a beszélgetést, Beneš megjegyezte, hogy a „javasolt tárgyalások célja nem okvetlenül az kellene legyen, hogy Ausztria formálisan is belépjen a kisantantba, hanem, hogy hozzájáruljon egy olyan szerződési rendszer létrejöttéhez, melynek keretében Ausztria gazdasági, pénzügyi és valutáris szempontból szövetségre lépne a kisantanttal, illetve elsősorban Csehszlovákiával és Jugoszláviával.”⁵

November 23-án az osztrák külügyminisztérium politikai osztályfőnöke, Egger, levélben utasította Marek követet, hogy a csehszlovák ajánlatokkal kapcsolatban a következő álláspontot képviselje: „Ausztria a saint-germaini békeszerződésben vállalt de facto semlegessége miatt nem gondolhat arra, hogy valamilyen államszövetségbe lépjen, viszont földrajzi helyzete miatt életbevágó érdekei fűződnek ahhoz, hogy középeurópai szomszédaival rendezze politikai viszonyát, melynek alapján — úgy véli — lehetővé válik az osztrák gazdaság talpraállítására és életképességének tartós biztosítása is.”⁶

December 2-án az osztrák külügyminisztérium vezető munkatársai emlékiratot készítettek Schober kancellár számára, amelyben összefoglalták a kisantant-hoz történő közeledés lehetőségével kapcsolatos véleményüket.⁷ Az emlékirat gondolatmenete már csak azért is különös figyelmet érdemel, mert a következő időszak politikai lépései teljes mértékben összhangban álltak az abban kifejtett elgondolásokkal. Az emlékirat bevezetőjében arról írtak, hogy a győztes nyugati hatalmak körében 1920 eleje óta mindinkább teret hódít az a felfogás, hogy a békeszerződésekkel alkotott középeurópai állapotok nem hogy elősegítenék, de kifejezetten hátráltatják e térség politikai és gazdasági újjáépítését, ezért Párizsban foglalkozni kezdtek a Dunavölgy gazdasági megszervezésének terveivel. Ez a terv, amelyik a „dunai konföderáció” jelszava alatt született, egyre határozottabb alakot öltött, különösen az után, hogy Berthelot befolyása csaknem kizárólagossá vált a francia külügyminisztériumban, s miután a németországi szeparatistikus irányzatokba vetett remények alaptalannak bizonyultak és ezért nem maradt más lehetőség, csak az egykori Osztrák-Magyar Monarchia utódállamai közötti szorosabb szövetség megvalósítása.

Franciaország már 1919—1920-ban is több alkalommal megkísérelte Csehszlovákiát és Ausztriát közeledésre bírni, de abban az időben Beneš még azzal hátrította el a francia indítványokat, hogy honfitársainak Bécs ellen érzett elleneszenve miatt egyelőre korainak látja a közeledést. Így azután 1920-ban csak a kisantant laza szövetsége jött létre Ausztria kizárásával. Először Mayr kancellár-

³ HHStA. NPA. K. 822/33—36.

⁴ HHStA. NPA. K. 822/41—42.

⁵ HHStA. NPA. K. 822/64.

⁶ HHStA. NPA. K. 822/65—67.

⁷ HHStA. NPA. K. 822/71—80.

ral folytatott tárgyalásai alkalmával, 1921 elején jelentette ki Beneš, hogy fokozatosan sikerült a csehszlovák politikusok fenntartásait olyan fokig leszerelni, hogy most már tárgyalni lehetne a két ország viszonyának rendezéséről. Azóta Beneš céltudatosan törekszik ennek elérésére, amit a legbefolyásosabb francia politikusok is melegen támogatnak.

A feljegyzés ezután a kisantant jellegét ismerteti. Megállapítja, hogy a kisantant csupán laza szövetséget jelent a résztvevő államok között, amelyek elhatározták, hogy közös érdekeiket közösen védelmezik. Éppen ez a körülmény teszi azonban lehetővé, hogy a szövetséghez — egyéni érdekeiknek megfelelően — további országok is közeledjenek. A közelmúltban Lengyelország is ezt az utat választotta, noha a Teschen-ről hozott párizsi döntés lehangolta a lengyel politikusokat. A Prágával kötött szerződés révén Lengyelország is kapcsolatba került a kisantanttal és ezt a lépést Párizs már a szerződés aláírását követő napokban 500 millió frank kölcsönrel honorálta. Hogy Varsó a szerződés által mennyire nem tekintette korlátozottnak külpolitikai mozgásszabadságát, jellemző, hogy azonnal közölte Budapesttel: a prágai szerződés nem irányul Magyarország ellen. „A Lengyelország által választott út előttünk is nyitva áll és talán ez az egyetlen, amelyik Ausztria megmentéséhez vezethet.”

Szuverén országok között barátságos gazdasági kapcsolatokat — hangzik a következő érv — nem lehet elképzelni előzetes politikai megállapodások nélkül. Közismert, hogy Ausztria számára létfontosságú a dunavölgyi országokkal fennálló normális gazdasági kapcsolatok biztosítása, továbbá az is, hogy ezen túl Ausztriának feltétlenül szüksége van antant-kölcsönökre. E kölcsönök feltételeiről Beneš külügyminiszter ugyanakkor nyilatkozott, amikor felajánlotta Ausztria és a kisantant kapcsolatainak rendezését. Ezzel újabb bizonyítékkal szolgált ahhoz a felismeréshez, hogy a kölcsönökkel kapcsolatos párizsi döntések egyedül és kizárólag magasabb politikai szempontoktól, nem pedig humanitárius megfontolásoktól függenek.

„Már csak ezen megfontolások alapján is ajánlatos lenne elfogadni Beneš indítványát, Lengyelországot tekintve példának.” De ennél távolabbra tekintő mérlegelések is a javaslat elfogadása mellett szólnak. Ha ugyanis Ausztria a mai-nál szorosabb politikai viszonyt tudna teremteni Csehszlovákiával, ami által bizonyos mértékig a kisantanttal is kapcsolatba kerülne, úgy alapvetően megváltoznék Ausztria pozíciója a nagyhatalmak körében is. Akkor Ausztria többé nem kényszerülne arra, hogy a kisantant politikai és gazdasági jóindulatát minden esetben messzemenő koncessziókkal vásárolja meg, hanem lehetőséget nyerne, hogy ügyeit közvetlenül Párizs és London támogatásával oldja meg. Hogy ez a segítség adott esetben milyen értékes lehet, bizonyítja Beneš fellépésének sikere az antant-csapatoknak a soproni népszavazási zónába való kivezénylése érdekében.

Ennek ellenére Ausztria a de facto semlegessége és lefegyverzett állapota miatt formálisan nem léphet be a kisantantba. „Annak eldöntését, hogy a jelenlegi védelmi rendszerünk megváltoztatása érdekében nem lenne-e mégis kívánatos a formális belépésünk, a kancellár úr megfontolására bízunk.”

Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy Beneš javaslatainak elfogadása néhány helyen, elsősorban Rómában és Budapesten kedvezőtlen visszhangot keltene. Kétségtelen, hogy Olaszország végső soron arra törekszik, hogy az államok között űzött szüntelen intrika eszközeit felhasználva Németország, Ausztria és Magyarország megnyerésével háborús blokkot kovácsoljon össze volt szövetségesei ellen. Bármennyire is érdeke Ausztriának, hogy jószomszédi viszonyokat

teremtésén Olaszországgal, ezek az érdekek semmi esetre sem olyan jelentősek, hogy egy gazdaságilag és katonailag másodrendű ország (mint amilyen Olaszország) rosszallása miatt lemondjon a saját érdekeinek megfelelő külpolitikáról.

Ami Magyarországot illeti — folytatódik az emlékirat érvelése —, Ausztria lépése valószínűleg kijózanítólag hatna Budapestre és talán elősegítené annak felismerését, hogy Magyarország — földrajzi és gazdasági helyzete miatt — előbb-utóbb szintén kénytelen lesz rendezni viszonyát a szomszédokkal.

Az emlékirat rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított a javasolt új külpolitikai orientáció várható németországi megítélésének. Abból a reális felismerésből kiindulva, hogy az utódállamokban élő német diaszpóra felszabadtítása, egyesülésük Ausztriával, kívül esik a politikai lehetőségek körén, érdekeik hatékony védelmét csakis olyan külpolitika szolgálhatja, amelyik az államok közötti normális és jószomszédi kapcsolatokra alapozva fokozatosan biztosítani tudja a kisebbségvédelmi törvényeknek a békeszerződés határozatainak túlnemő érvényesítését, vagyis ha Ausztria közeledést keres szomszédaihoz. Ilyen értelemben tehát Ausztria és a kisantant között kialakuló jóviszony az utódállamokban élő német kisebbség védelmének leghatásosabb politikája is lenne.

Ami a javasolt új orientációnak a német—osztrák kapcsolatok jövőjére várható hatását illeti, az emlékirat két szempontra hívta fel a figyelmet. Az egyik, hogy a Wirth-kormány hivatalosan több ízben is elhatárolta magát az alldeutsch sovíniszták és militaristák álláspontjától, akik az egyik közelmúltban terjesztett röpiratban azt hangoztatták, hogy „minden eszközzel meg kell akadályozni az Ausztriának nyújtandó segítséget, mert ha Ausztriát megmentik, számunkra végleg elveszett!” A Wirth-kormány párizsi követe útján közölte, hogy ellensége az Anschlussnak és még akkor sem fogadná el Ausztriát, ha tálcán kínálnák fel neki. Ilyen körülmények között Németország sem tehet szemrehányást Ausztriának, ha vitális külpolitikai érdekeit szem előtt tartva önállóan keresi a fennmaradását leginkább szolgáló külpolitikai orientációt. Az emlékiratban említett második érv úgy hangzott, hogy Ausztria és Csehszlovákia közeledése korántsem zárna ki véglegesen az Anschluss lehetőségét, sőt még az is elképzelhető, hogy valamikor Ausztria és Csehszlovákia együtt csatlakoznék majd Németországhoz, ami egyáltalán nem lenne világtörténeti nóvum. Az utolsó mondatról eltekintve az emlékirat meglepő tárgyilagossággal és Ausztria érdekeinek reális szemlélete alapján javasolta a középeurópai országok közeledését célzó politika támogatását.

Rosenberg bécsi német követ alig leplezett ellenszenvvel figyelte a Prágával folyamatban levő előkészítő eszmecsereket. December 12-én felkereste Schober kancellárt és megkérdezte tőle, vajon a küszöbön álló tárgyalások alkalmával Beneš nem tesz-e majd kísérletet, hogy Ausztriát szorosabb kapcsolatokra bírja a kisantanttal. Schober azt felelte, hogy Prága valóban puhatolódzott ilyen irányban, de ő kitért Beneš javaslati elől és a jövőben is el fog hátrítani minden hasonló indítványt. Szükség esetén kész nyíltan is megmondani Benešnek, hogy bár Ausztria pillanatnyilag semmit sem tehet az Anschluss érdekében, de távlatilag nem mondhat le a csatlakozás lehetőségéről. Ezenkívül azt is figyelembe kell vennie, hogy amennyiben intímabb viszonyt teremtene a kisantanttal, súlyosan megrontaná az olasz—osztrák viszonyt.⁸ Schober láthatóan igyekezett kisebbiteni a csehszlovák—osztrák közeledés jelentőségét, hogy ezáltal eloszlassa

⁸ Auswärtiges Amt (AA) Bonn. Po. 4. Konferenz von Portoroso (Rom) Bd. I. Nr. 717. — HIIStA. NPA. K. 822/240.

Németország aggályait, viszont a német követtel szemben hangoztatott érvei meglehetősen különböztek a már ismertetett emlékirat megállapításaitól, de a röviddel később bekövetkezett prágai tárgyalásokon képviselt álláspontjától is.

2. A prágai (lanai) szerződés és annak fogadtatása

Az előkészítő megbeszélések eredményeit összegezve december 13-án Beneš kijelentette Marek követnek: teljesen megérti Schober helyzetét, hogy belpolitikai okok miatt Ausztria nem csatlakozhat a kisantanthoz, ezért azt javasolja, hogy a Renner-féle titkos szerződésből ki kell hagyni azokat a pontokat, amelyek a jelenlegi helyzetnek már nem felelnek meg, mint például a Magyarország elleni megállapodásokat, vagy a katonai együttműködésről szóló pontokat, és el kell kerülni a korábbi szerződés éles megfogalmazásait is. A csehszlovák—osztrák szerződésnek az lenne a célja, hogy — a lengyel—csehszlovák szerződéshez hasonlóan — megállapodásba foglalja a már régebben érvényben levő gyakorlatot. A tárgyalások alkalmat nyújtanának arra is, hogy behatóan foglalkozzanak a gazdasági kérdésekkel, főleg az osztrák köztársaság számára létfontosságú külföldi kölcsönök megszerzésének lehetőségével. „Tárgyalásaink sikeres befejezése után — mondotta Beneš — Csehszlovákia kész közvetíteni annak érdekében, hogy az osztrák kormány Jugoszláviával is kedvező gazdasági szerződést köthessen, ily módon biztosítva lenne Ausztria szoros gazdasági kapcsolata egy fejlett ipari és egy mezőgazdasági országgal.” Beneš kijelentései arra engedtek következtetni, ha politikailag nem is, de gazdaságilag minden esetre Ausztriát is szeretne volna bevonni az általa elképzelt középeurópai rendszerbe.⁹

December 15-én Hainisch osztrák szövetségi államelnök és Schober kancellár-külgyminiszter megérkeztek Prágába. Előbbi, hogy viszonzozza Masaryk elnök halstatti látogatását, utóbbi pedig azért, hogy — a szintén kormányfői és külgyminiszteri tisztséget betöltő — Benešsel együtt végleges formába öntse az előzetes megbeszéléseken kialakított közös elveket. A szívélyes légkörben lezajlott tárgyalások eredményeként már másnap, december 16-án aláírták a prágai szerződést.¹⁰ A most kötött megállapodás több kérdésben enyhítette ugyan a Renner-féle 1920-as titkos szerződés pontjait, ennek ellenére igen jelentős kérdésekben rendezte és új alapokra helyezte a két ország viszonyát. Azáltal pedig, hogy a korábbi titkos szerződés helyett ezúttal nyílt, tehát a két ország parlamentjeinek ratifikációs eljárását feltételező szerződés jött létre, a két kormányfő ország-világ előtt vállalta országaik közeledésének — egyik oldalon sem osztatlan lelkesedéssel fogadott — politikáját. Tekintsük át a szerződés legfontosabb határozatait:¹¹

Az 1. pontban a felek kötelezettséget vállaltak, hogy maradéktalanul teljesítik a saint-germaini és trianoni békeszerződések határozatait. A 2. pontban leszögezték, hogy a béke biztosítása és országaik területének sérthetetlensége érdekében politikailag és diplomáciailag támogatják egymást. A 3. pont kölcsönös kötelezettséget tartalmazott, hogy a szerződő felek egyikét ért külső támadás esetén a másik fél semleges magatartást fog tanúsítani. A 4. pontban kötelezték

⁹ *Hochenbichler*: Republik im Schatten der Monarchie. 92–99.

¹⁰ A kortársak is, de a történetírás is tévesen „Lanai szerződésnek” nevezi, holott azt nem Masaryk elnök Lany-ban (Lana) levő rezidenciáján, hanem Prágában írták alá.

¹¹ HHSzA. NPA. K. 822/223—224.

magukat, hogy országaik területén nem tűrnek meg olyan politikai vagy katonai szervezeteket, melyeknek tevékenysége a másik állam területi épségét vagy biztonságát veszélyeztetné. Ennek teljesítése érdekében a két állam kötelezi magát, hogy a régi rendszer helyreállítását, vagy az állam- és kormányforma megváltoztatását célzó tervek ellen — akár belső, akár külső formában is jelentkezzenek azok — kölcsönösen támogatják egymást. Az illetékes szervek együtt fognak működni az erre irányuló titkos törekvések leküzdése érdekében. Az 5. pontban Csehszlovákia kötelezte magát, hogy az osztrák köztársaságot tájékoztatni fogja a Jugoszláviával és Romániával megkötött politikai és gazdasági szerződésekről. Hasonlóképpen Ausztria is tájékoztatni fogja Csehszlovákiát az analóg szerződésekről. A 6. pont arról rendelkezett, hogy a már megkötött, vagy a jövőben megkötendő szerződéseknek a gazdasági, pénzügyi és kisebbségi kérdésekkel kapcsolatos pontjainak végrehajtása és az esetleg még rendezetlen kérdések megoldása érdekében rendszeresen kapcsolatba lépnek egymással. A 7. pontban leszögezték, hogy a két kormány arra fog törekedni, hogy a két ország között a jövőben esetleg felmerülő vitás kérdéseket békés egyetértés alapján rendezzék; adott esetben nemzetközi döntőbíró, vagy külön erre a célra kiválasztott bírák elé utalják. Végül kiemelendőnek tartjuk a szerződés 9. pontját, amelyik úgy rendelkezett, hogy a szerződést 5 éves időtartamra kötik meg és a ratifikálástól számított 3 év múlva a felek szabadon dönthetnek annak megújításáról.

A szerződés aláírásával egyidejűleg a csehszlovák kormány 500 millió korona (16 millió dollár) hitelt nyújtott Ausztriának, hogy ezáltal némileg enyhíteni tudja a súlyos szén- és cukorhiányt.

A csehszlovák—osztrák szerződés nagyon jelentős lépés volt a dunavölgyi megbékülés érdekében. Feltétlenül Schober és Beneš reálpolitikai érzékét dicséri, hogy a felszín alatt még erősen izzó nemzeti szenvedélyeken és előítéleteken felülemelkedve normális és jószomszédi kapcsolatokra törekedtek, példát mutatva ezzel a Közép-Európában kialakult új helyzet pozitív és hosszútávú békés rendezésére.

A szerződés aláírását Ausztriában meglehetősen széleskörű felzúdulás követte, világosan bizonyítván, hogy a megbéküléssel szemben álló — főleg nagynémet beállítottságú — politikai erők még mindig milyen nagy mértékben építhetnek a „Monarchia sírásóival” szemben táplált ellenséges érzelmekre. A nagynémet párt vezetője, Dinghofer, a bécsi parlamentben kijelentette, hogy a prágai szerződés első és második pontja a „békediktátumok” önkéntes elismerését, az Anschluss lehetőségéről való végleges lemondást jelenti, ezáltal egy olyan ország határainak garantálását, amelyik több mint három millió németet annektált. A szerződés 4. pontjával a Schober-kormány még tovább ment, amikor feláldozta és a csehszlovák hatóságok önkényének kiszolgáltatta azokat a német szervezeteket, amelyek a szudétánémetek nemzeti és kulturális jogaiért harcolnak, ezért pártja elfogadhatatlannak tartja Schober és Beneš megállapodását.¹² A nagynémet párt részéről delegált Waber belügyminiszter a prágai szerződésre hivatkozva engedélyt kért pártjától a lemondásra, amitől csak azzal a feltétellel állt el, hogy a január 10-i pártértekezlet fog dönteni a szerződés ratifikációs vitájában követendő politikai vonalról.

A keresztényszocialisták monarchista szárnya, — a szerződés egyik félreérthetetlenül restauráció-ellenes pontja miatt — valamint a szudéta-területen

¹² Hochenbichler: i. m. 96.

gazdaságilag érdekelt polgári körök szintén hevesen tiltakoztak a prágai megállapodások ellen.¹³ A szociáldemokraták — részben mert a Renner-féle titkos szerződés alapján már korábban elkötelezték magukat Bécs és Prága közeledése mellett, másrészt mert inkább hajlottak a csehszlovák köztársaság, mint az ellenforradalmi Magyarország felé irányuló orientációra — egyelőre csendben szemlélték a polgári pártok viaskodását, amelyik előre vetítette a Schober-kormány elkerülhetetlen bukását.

Az osztrák polgári lapok — szinte kivétel nélkül — aggályosnak nevezték a békeszerződés önkéntes elismerését,¹⁴ sőt Gustav Stolper egyenesen a „nyomordiplomácia” következményének minősítette a prágai szerződést és azt írta, „Németausztria nem külpolitikát, hanem kenyérszerzési politikát folytat! Ami más országokban a pénzügyi és gazdaságpolitika hatáskörébe tartozik, az nálunk a külpolitika legelőkelőbb feladata.”¹⁵

A nagynémet irányzatok szélsőséges nacionalista csoportja, az akkor még alig számottevő „Nationalsozialistischer Verein für Deutschösterreich” (Német-osztrák Nemzetiszocialista Egyesület) december 28-án tiltakozó gyűlést rendezett az Altes Rathausban a prágai szerződés ellen, ahol a szervezete vezetője, Dr. Walter Riehl — az osztrák nemzetiszocialista mozgalom egyik megalapítója — durva kirohanásokat intézett Schober kancellár ellen. A gyűlés aligha érdemelne említést, ha az ott résztvevő ügyeletes rendőrtiszt jelentése nem hívná fel figyelmünket egy eddig teljesen ismeretlen, de nagyon érdekes történeti epizódra. Arra ugyanis, hogy ezen a gyűlésen a bajor nemzetiszocialisták képviselőjeként fellépett és beszédet tartott „egy bizonyos” Adolf Hitler is, akinek a neve München határain túl akkor még nem sokat jelentett. Idézzük a rendőrtiszt jelentését: „Továbbá felszólalt a müncheni nemzetiszocialista párt képviselője, egy bizonyos Adolf Hitler is. Megállapította, hogy Németországban hasonló a helyzet, mint Ausztriában, mert a német kormány is lépésről-lépésre engedelmeyeket tesz Németország ellenségeinek, elsősorban Franciaországnak. A vígasztalan helyzet azzal magyarázható, hogy az összeomlásért felelős politikusok nem rendelkeznek elég bátorsággal, hogy tévedésüket beismerjék. A legsürgősebb feladatnak nevezte a zsidókérdés megoldását és kijelentette, hogy a lanai szerződés az antant törekvésének egyik láncszeme Németország teljes bekerítésének.”¹⁶ A német nemzetiszocializmus és Hitler élettörténetével foglalkozó terjedelmes irodalomban sehol sem találni nyomát ennek a látogatásnak, pedig alighanem ez volt Hitler első külpolitikai szereplése.

A prágai szerződés élénk visszhangot és érthetően nagyon eltérő érdeklődést váltott ki az osztrák—csehszlovák közeledés által érintett államokban. Toretta olasz külügyminiszter nem titkolta elégedetlenségét és nyíltan vádolta Schobert, hogy a prágai megállapodásokkal megszegte a Renner—Nitti-féle 1920 áprilisi szerződést, ezért azzal fenyegetőzött, hogy Olaszország a Jóvátételi Bizottságban a francia és angol kölesönök ellen fog szavazni. Schober sükségesnek látta, hogy Orsini bécsi követ útján megnyugtassa az olasz kormányt és kijelentse, hogy „sem a prágai szerződéssel, sem pedig az ott folytatott tárgyalásokkal nem szegte meg a Renner—Nitti-féle egyezményt, ezt a jövőben sem

¹³ AA. Bonn. Po. 3. Österreich—Tschechoslowakei. Bd. 1. 3630.

¹⁴ AA. Bonn. Po. 3. Österreich—Tschechoslowakei. Bd. 1. 3671.

¹⁵ Der Österreichische Volkswirt. 1921. Dezember. Nr. 13. 298.

¹⁶ HHStA. NPA. 822/100.

szándékozik megtenni, mert tisztában van az olasz—osztrák barátság jelentőségével.”¹⁷

A magyar sajtó szintén egységesen támadta a szerződést, hűtlenséggel, sőt árulással vádolva az osztrák kormányt amiért — úgymond — „csatlakozott a Magyarországgal teljes bekerítésére törekvő kisantanthoz”.¹⁸ Bethlen miniszterelnök a „Külgügyi Szemle” hasábjain azt fejtegette, hogy a prágai szerződés aláírásával Ausztria eljárt az azt a jogát, hogy a jövőben a saint-germaini békeszerződés kényszer-jellegére hivatkozhat. Ha Schober formálisan nem is csatlakozott a kisantanthoz, többé-kevésbé mégiscsak alárendelte magát Beneš külpolitikai vezetésének anélkül, hogy ezért a velencei jegyzőkönyv határozatainak túlmenő előnyökhöz jutott volna. Fürstenberg követ véleménye szerint a csehszlovák—osztrák közeledés nem a józan mérséklet, hanem az elvakult sovinizmus pozícióit erősítette Budapesten.¹⁹

Nagyon érdekesnek és jellemzőnek találjuk a kisantant-partnerek reagálását. A jugoszláv diplomácia csakúgy, mint a sajtó helyesléssel nyilatkozott a szomszédos államoknak a békeszerződések elismerése alapján kezdeményezett közeledéséről, de a kormányhoz közel álló „Samauprava” c. lap egyúttal azt is hangsúlyozta, hogy „Belgrád határozott ellenállást fog tanúsítani minden olyan kísérlettel szemben, hogy a dunavölgyi államok gazdasági érdekközösségét a nemzeti államok önállóságát veszélyeztető dunai konföderációvá próbálják kiépíteni”. Egyébként alig leplezett kárörömmel állapították meg, hogy a prágai szerződés Olaszország külpolitikai vereségével egyenlő.²⁰

A román külügyminisztérium vegyes érzelmekkel fogadta a prágai megállapodást. Míg egyrészt — Jugoszláviához hasonló okokból — egyetértett azzal, más részről viszont aggodalmait támadták a kisantant „szláv-szárnyának” növekvő befolyása és Olaszország dunavölgyi pozícióinak kétségtelen gyengülése miatt. Ezen álláspontjának magyarázata abban rejlik, hogy a román külpolitika szüntelenül az „orosz veszélytől félve kevésbé hitt abban, hogy a kisantant szláv országai — a feltételezett pánszláv összetartozás érzése miatt — adott esetben hatékony támogatást nyújtanának Romániának Szovjetország ellen, ezért mindig hajlott a „nagy latin rokon”, Olaszország irányába.”²¹

Németország érthetően rendkívül nagy figyelmet szentelt a prágai megállapodásnak, hiszen Ausztria új külpolitikai orientációja egyértelmű volt azzal a kérdéssel, vajon Ausztria végérvényesen, vagy a kényszerítő gazdasági és nemzetközi körülmények miatt csak átmenetileg távolodik el a német—osztrák csatlakozás gondolatától. A Berlinbe érkező első jelentések határozottan túlértékelték Bécs és Prága közeledésének tényleges horderejét. Koch prágai német követ a szerződés aláírását követő napon úgy vélekedett, hogy Ausztria pillanatnyi kiszolgáltatott helyzetében a szerződés Csehszlovákia dunavölgyi vezetőszerepének elismerését fejezi ki, melynek következtében a német birodalom politikai és szellemi befolyása lényegesen csökkenni fog Ausztriában, következésképpen számolni kell azzal, hogy a német—osztrák egyesülés lehetősége a távoli jövőbe tolódik ki.²²

¹⁷ Hochenbichler: i. m. 105.

¹⁸ AA. Bonn. Po. 3. Österreich—Tschechoslowakei. Bd. 1./3662.

¹⁹ AA. Bonn. Po. 3. Österreich—Tschechoslowakei. Bd. 1./16.

²⁰ AA. Bonn. Po. 3. Österreich—Tschechoslowakei. Bd. 1./3.

²¹ AA. Bonn. Po. 3. Österreich—Tschechoslowakei. Bd. 1./350.

²² AA. Bonn. Po. 3. Österreich—Tschechoslowakei. Bd. 1./4642.

Schober igyekezett megnyugtanni Németországot, hogy a prágai szerződés a legcsekélyebb mértékben sem fogja korlátozni Ausztria külpolitikai mozgásviadabságát. Az osztrák követeknek küldött december végi elvi útmutatásában nyomós érveket sorakoztatott fel az osztrák—csehszlovák közeledés elkerülhetetlenségének alátámasztására:²³ Mindenekelőtt Ausztria gazdasági kényszerhelyzetére utalt. A békeszerződés aláírása óta eltelt két év — szolt a feljegyzés — vitán felül bebizonyította, hogy az önállóságra ítelt, de gazdaságilag „életképtelen” Ausztria fennmaradását csakis a szomszédokkal együttműködve lehetne biztosítani. A nyugati hatalmak nem hagytak kétséget aziránt, hogy Ausztria elsősorban Csehszlovákiához közeledve tudná politikai és gazdasági viszonyait olyan mértékig konszolidálni, hogy megbízható, pontosabban hitelt érdemlő bázissal rendelkezzen a gazdasági újjáépítéshez nélkülözhetetlen nyugati kölcsönök megszerzéséhez.

A prágai szerződéssel Ausztria nem áldozta fel nemzeti érdekeit, sem pedig a szudétánémet kisebbséget, — hangzott a következő érv —, hiszen a nemzetközi viszonyok reális mérlegelése még az Ausztriánál sokkal erősebb német birodalmat is arra kényszerítette, hogy tudomásul vegye a csehszlovák köztársaság megalakulásának történeti tényét, sőt barátságos kapcsolatokra törekedjék az új köztársasággal. „Rá kell mutatni arra, hogy a csehszlovák köztársaságot a mai kiterjedésében nem sikerült volna létrehozni, ha 1918 őszén az iparilag magasan fejlett területek német lakossága (Deutschböhmen vállalkozói) a valóságos gazdasági szükségleteik helyes felismerése alapján a gazdasági megfontolásokat nem helyezték volna a nemzeti szempontok elébe.” Az új helyzetben szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy a jövőben a szudétánémet kisebbség érdekeit kizárólag a csehszlovák köztársaság keretein belül lehet védelmezni, aminek viszont előfeltétele Ausztria és Csehszlovákia politikai kapcsolatainak normalizálása.

A szerződés valójában nem más, mint „urbi et orbi” kinyilatkoztatása egy megváltoztathatatlan politikai szükségállapotnak, ami azonban semmilyen tekintetben nem akadályozza az osztrák külpolitika önálló fejlődését. Ezért a prágai megállapodásokkal elégedetlen országok — így Magyarország is — be fogják látni, hogy Ausztriát életbevágó érdekek vezették a szerződés aláírásában.

Az osztrák kormány véleménye szerint — hangzik a következő érv — a prágai szerződést csupán az európai politika statikus szemlélete alapján lehet úgy magyarázni, hogy az eltávolodást jelentene Németországtól. A valóságban a dunavölgyi kis államok fokozatosan felszabadulnak a nyugati országok gyámsága alól — a prágai szerződést úgy is lehet tekinteni, mint jelentős lépést ezen az úton — és amilyen mértékben előrehalad ez a folyamat, olyan mértékben kerülnek majd a német birodalom gazdasági és politikai vonzáskörébe.

Végül az elvi útmutató — hivatkozva a Londonból és Párizsból érkezett kedvező visszhangokra — így összegezte a prágai szerződés jelentőségét: „Politikailag egyértelműen helyesnek és érdekeink szempontjából kedvezőnek kell értékelni egy olyan szerződést, melyet az objektív gazdasági és nemzetközi helyzet kényszerített ránk, ennek ellenére még sem prejudikálja a külpolitikánk jövőendő irányvonalát és már formális életbelépése előtt jó kilátásokkal bíztat sorsproblémáink megoldására.”

Haniel német külügyi államtitkár a német követektől beérkezett jelentések és Schober kancellár információi alapján december 29-én tájékoztató feljegyzést készített a csehszlovák—osztrák közeledésnek a német—osztrák kapcsolatokra

²³ HHStA. NPA. K. 822/281—285.

várható kihatásáról, továbbá a birodalom eljövendő osztrák politikájának néhány követendő alapelvéről.²⁴ Kategórikusan leszögezte, hogy Ausztria katasztrofális pénzügyi és gazdasági helyzete miatt Schober kancellár előtt tényleg nem állt más választás, mint a prágai szerződés aláírása. Ellenkező esetben a legsúlyosabb veszélyeknek tette volna ki Ausztriát. „Amennyiben helytállónak fog bizonyulni az a feltételezés, hogy a szerződés hozzájárul Ausztria további fennmaradásához, úgy Németország nem tehet egyebet, mint hogy saját gazdasági és nemzetközi kényszerhelyzetének tudatában a szerződéssel szemben a tolerari posse álláspontjára helyezkedjék.” Politikailag káros törekvés lenne az Anschluss osztrák híveit a szerződés ratifikálásának megtagadására biztatni, mert ezzel csak jogcímet szolgáltatnának Franciaországnak a beavatkozásra. Az új helyzet az eddigieknél is nagyobb mértékben megköveteli, hogy a birodalmi szervek minden lehetséges eszközzel erősítsék a német—osztrák összetartozás érzését, ezért óvakodjanak attól, hogy a vorarlbergi és tiroli szeparatisták csatlakozási törekvések támogatásával bizalmatlanságot ébresszenek Bécsben. „Az önálló Ausztria fennmaradása elsődrendű érdekünk, hiszen a jelenlegi bizonytalan nemzetközi viszonyok között könnyen adódhat olyan helyzet, hogy a létét és német jellegét sikeresen megőrzött Ausztria újra arra az útra lép, amelyet Schober kancellár az egyedüli megoldásnak nevezett: a birodalomhoz való csatlakozás útjára.” A prágai szerződés várható külpolitikai konzekvenciáiról azt írta, hogy a Franciaország égisze alatt létrejött szerződés elősegítheti Róma és Berlin közeledését, hiszen Olaszország egyáltalán nem nézi jószemmel Franciaország dunavölgyi pozícióinak megszilárdulását, számolni lehet továbbá azzal is, hogy Budapesten növekedni fog azoknak a már egyébként is jelentős németbarát köröknek a súlya, melyek a magyar külpolitikát Németország irányába igyekeznek terelni. Éppen ezért Németország érdekei szempontjából nagyon is kívánatos lenne, ha az osztrák köztársaság és Magyarország között a prágai szerződéshez hasonló megállapodás jönne létre, mert azáltal lényegesen csökkenteni lehetne a kisantant bécsi befolyását, sőt a magyar—osztrák közeledés hozzájárulna ahhoz is, hogy Ausztria még Olaszországgal szemben is megőrizze önállóságát.

Ebert német köztársasági elnök, valamint Haniel és Simson külügyi államtitkárok ebben a szellemben nyilatkoztak Riedl osztrák követnek, aki viszont arról biztosította a német kormányt, hogy „az alkalmas időpontban végrehajtandó Anschluss változatlanul az osztrák kormány politikájának elsődrendű célja marad”, továbbá, hogy „a prágai szerződés mit sem változtat azon a tényen, hogy az osztrák népben erős a csatlakozási kívánság”.²⁵ 1922. január 8-án Schober kancellár Rosenberg német követtel beszélve szintén határozottan tagadta, hogy a prágai szerződés a Németországtól való eltávolodás kezdetét jelentené. A szerződés révén elért anyagi előnyök nem olyan jelentősek — mondotta —, hogy Ausztria politikai tájékozódását lényegesen befolyásolni tudnák. Egyébként is a jelenlegi szerződés fontos kérdésekben lazítja a Renner-féle titkos szerződésben előírt osztrák—csehszlovák együttműködést, amelynek létezését a jelenlegi megállapodás megkötésénél sem lehetett figyelmen kívül hagyni, már csak azért sem, mert Beneš a szerződés politikai részétől tette függővé a kilátásba helyezett gazdasági kedvezményeket.²⁶

²⁴ AA. Bonn. Po. 3. Österreich—Tschechoslowakei. Bd. 1./3667.

²⁵ HHStA. NPA. K. 822/164—169.

²⁶ AA. Bonn. Österreich 16. Büro des Reichsministers. Bd. 1. 613846.

Előre látva a prágai szerződés parlamenti tárgyalásainak nehézségeit, Schober 1922. január 5-én levelet intézett Beneš miniszterelnökhöz, amelyben arra hivatkozva, hogy a nagynémetek, sőt a keresztényszocialisták egy része is aggályokat fog támasztani a szerződés 4. pontja ellen, kérte Beneš, hogy a csehszlovák kormány az e pontban kifejtett tilalmat úgy értelmezze, hogy az „semmi esetre sem irányulhat azon szervezetek léte és tevékenysége ellen, amelyek a másik állam területén élő néptestvérek nemzeti jellegének ápolását, gazdasági és kulturális érdekeik védelmét szolgálják”.²⁷ Marek prágai osztrák követtel beszélgetve Beneš azonnal közölte, a csehszlovák kormány elfogadja Schober javaslatát, amelyet a nemzetközi jog magától értetődő kérdésének tekint. Ez a közlés jelentős akadályt hártott el a szerződés eredményes ratifikálásának útjából.

A keresztényszocialista ellenzék, továbbá Olaszország tiltakozásának lefegyverzése érdekében, ezen kívül annak bizonyítására is, hogy a prágai megállapodások korántsem jelentik Ausztria külpolitikai elkötelezettségét a kisantant oldalán, Schober meghívta gróf Bethlen magyar miniszterelnököt Bécsbe, hogy békés egyetértésben rendezzék a soproni népszavazás után még függőben maradt kérdéseket. A találkozó előzményeiről a római német követ azt írta, hogy miután az olasz kormány félt attól, hogy a prágai szerződést hamarosan jugoszláv—osztrák egyezmény is követi, Olaszország erőteljes nyomást fejtett ki Bécsben a magyar—osztrák viszonyok normalizálása, ezáltal a prágai szerződés ellensúlyozása érdekében.²⁸ Diplomáciai akcióiban maga mögött tudhatta az osztrák keresztényszocialisták konzervatív szárnyát, amelyik antidemokratikus belpolitikai megfontolások miatt is változatlanul hajlott az ellenforradalmi Magyarországhoz történő közeledésre.

A magyar kormánydelegáció Bethlen István vezetésével 1922. január 12-én érkezett Bécsbe. A két kormányfő négyszemközti tárgyalásain Bethlen főleg a prágai szerződés részletei iránt érdeklődött és elsősorban arra igyekezett választ kapni, hogy az osztrák kormány még érvényben levőnek tekinti-e a Renner-féle titkos szerződést. Schober tagadólag válaszolt, állítását azzal támasztva alá, hogy a Burgenland-probléma rendezése egészen más formában történhetett volna, ha Ausztria tartotta volna magát a Renner—Beneš-féle titkos szerződéshez, ebben az esetben ugyanis követelhetne volna Beneštől, hogy akár „fegyveres beavatkozás árán is” támogassa az osztrák kormány követelését a békeszerződés területi döntéseinek maradéktalan érvényesítése érdekében. Az osztrák kormány nem ezt az utat választotta, mert úgy vélte, hogy ezzel nem tenne jó szolgálatot a középeurópai országok békés kapcsolatai ügyének, ezen kívül olyan széles szakadékot nyitott volna Ausztria és Magyarország közé, hogy évtizedekre kilátástalanná vált volna a két ország baráti kapcsolatainak helyreállítása. Helyes lenne — mondta Schober —, ha a magyar kormány elismerné és méltányolná annak az áldozatnak a nagyságát, amelyet az osztrák kormány a velencei jegyzőkönyv aláírásával a probléma két oldalú békés rendezése érdekében hozott. Egyébként pedig biztosította Bethlent, hogy a prágai szerződés nem irányul Magyarországra ellen és szó sincs arról, hogy Ausztria belépne a kisantantba.²⁹

A bilaterális kapcsolatok normalizálása céljából megállapodtak, hogy kölcsönösen ratifikálják az 1920 decemberében parafált gazdasági szerződést.

²⁷ HHStA. NPA. K. 822/252.

²⁸ AA. Bonn. Po. 3. Österreich—Tschechoslowakei. Bd. 1. 103.

²⁹ *Hoehenbichler*: i. m. 87—88.

A Burgenland átadásából származó kártérítési igények megítélésében viszont jelentős nézetkülönbségek merültek fel, ezért annak végleges rendezését a szakértők további tárgyalásaira bízták. Kedvezőbbek voltak a posta-, a közlekedési összeköttetések és konzuli kapcsolatok rendezése körül folytatott megbeszélések.

A két ország politikai viszonyának jövőjéről csak általánosságban esett szó és pedíg olyan értelemben, hogy a gazdasági és pénzügyi problémák megoldása után térnek vissza a kérdésre és ebből a célból az osztrák kancellár utazik majd Budapestre.³⁰

Bethlen bécsi látogatása minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a keresztényszocialista párt konzervatív szárnya is bizalmat szavazzon Schober külpolitikai vonalának. A kancellár azonban rajtuk kívül a nagynémetek támogatását is igyekezett biztosítani, ezért tíz nappal a prágai szerződés parlamenti tárgyalása előtt magához kérette a Német Néppárttal és a német hivatalos szervekkel szoros kapcsolatban álló In der Maur-t, akit arra kért, utazzék Berlinbe és hasson oda, hogy a Néppárt, és személyesen Stresemann, mérsékeljék az osztrák nagynémeteknek a csehszlovák—osztrák közeledéssel szemben tanúsított oppozíciós magatartását. In der Maur berlini tárgyalásai semmiféle kézzelfogható eredményt nem hoztak, ami feltehetően azzal is magyarázható, hogy Wedel bécsi német követ — tudomást szerezve In der Maur küldetésének céljáról — táviratilag figyelmeztette a berlini külügyminisztériumot, hogy miután „a Német Néppárt fellépése az itteni nagynémet körökben csalódást okozna, helyes lenne, ha a külügyminisztérium tar tózkodást ajánlana, különösen Dr. Stresemann-nak, miután Schober főleg az ő hatásos közbelépésének tulajdonít nagy fontosságot.”³¹

A bécsi parlament január 26-án tárgyalta a prágai szerződést. A nagynémetek nevében felszólaló Dinghofer kijelentette, hogy „az Anschlusst soha sem lehet elérni Prága és Párizs útján, hanem csakis Berlinhez és Rómához közeledve”, ezért a nagynémet párt a prágai szerződés ellen szavaz.

A keresztényszocialista párt szóoka, Dr. Mayr volt kancellár, pártja pozitív állásfoglalását elsősorban azzal indokolta, hogy a jelenlegi szerződés lényegesen csökkenti a Renner-féle titkos szerződésben előirányzott csehszlovák—osztrák együttműködést — amit egyébként a maga idejében ő személy szerint is szükségesnek és elkerülhetetlennek látott —, ezenkívül a gazdasági előnyökről nyújtott kormányfői tájékoztatás³² is meggyőzte őt a megállapodás előnyeiről. Ugyanakkor hangsúlyozta: Ausztria jövődől külpolitikájának alakításában soha sem szabad szem elől téveszteni azt a kilátást, hogy Európa várhatóan két nagy táborra fog szakadni. Az egyik oldalon Franciaország áll majd, szövetségben a szláv országokkal, míg a másik oldalon Németország és Anglia, rövidesen kiegészülve Olaszországgal is. Ausztriának arra kell törekednie, hogy el ne kötelezze magát a Németország ellen kibontakozó államcsoportosulás mellett, hanem őrizze meg külpolitikai cselekvési szabadságát. (Felszólalása jellemző bizonyíték arra, hogy még a keresztényszocialista pártban is milyen erős volt Ausztria német elkötelezettségének felfogása.) A prágai szerződés nem prejudikálja Ausztria külpolitikáját, ezért pártja hajlandó azt elfogadni.³³

³⁰ AA. Bonn. Abt. II. Westungarische Frage. K. 274 388.

³¹ AA. Bonn. Po. 3. Österreich—Tschechoslowakei. Bd. 1. 146.

³² Az osztrák parlament január 20-i ülésén Schober közölte, hogy az 500 millió korona kölcsön mellett Csehszlovákia hajlandó lenne az Ausztriának szállított napi 5000 tonna szénkontingest 8000 tonnára emelni.

³³ *Hochenbichler*: i. m. 97—99.

A szociáldemokrata párt nevében Otto Bauer kijelentette, hogy a prágai szerződés pozitív hozzájárulás a középeurópai béke megteremtéséhez, ezért pártja arra igennel szavaz.³⁴

A keresztényszocialisták és szociáldemokraták 104 igenlő szavazatával szemben a nagynémetek és a német parasztpárt 23 nemleges szavazata állott, így tehát a parlament túlnyomó többsége elfogadta, ezáltal törvénybe iktatta a prágai megállapodásokat.³⁵

A Schober-kormány jelentős külpolitikai sikerekre tekinthetett vissza; több mint két évig tartó huza-vona után véglegesen lezárta a Burgenland-kérdést anélkül, hogy Ausztria és Magyarország között komolyan elmérgesítette volna a kapcsolatokat; a második királypuccs idején tanúsított óvatos, de végső konzekvenciáiban mégis csak Habsburg-ellenes politikájával hozzájárult a középeurópai békét fenyegető restaurációs tervek meghíúsításához; a prágai szerződéssel kiemelte Ausztriát a korábbi Anschluss-mozgalmak által kialakult izolált helyzetéből, ezáltal kedvező feltételeket teremtett a gazdasági újjáépítéshez szükséges nyugati kölcsönök megszerzéséhez.

3. Harcban a gazdasági életképességért. A Schober-kormány bukása

Az ismertetett külpolitikai sikerek ellenére a Schober-kormány egyelőre tetetetlenül állt a mind katasztrófálisabb méretű infláció és nyersanyaghiány nyomasztó gondjaival szemben. Míg a forgalomban levő papírpénz összege 1921. január 7-én 30,7 milliárd korona volt, 1922 januárjában már 182,2 milliárdra rúgott. Ugyanezen idő alatt a létfenntartási költségek kilencszeresére emelkedtek.³⁶ Ebben a helyzetben a nyugati kölcsönök megszerzése a gazdasági élet stabilizációjának létfontosságú előfeltétele lett, annál is inkább, mert a Schober-kormány elzárkózott a belső erőkből történő szanálás szociáldemokrata tervei elől, amelyek a magántőkés érdekek jelentős korlátozása árán kívánták megoldani a gazdasági krízist. A kölcsönök mellett rendkívül fontos lett volna az is, hogy a háborús jóvátételek biztosítékaiként zálogba helyezett osztrák állami bevételi forrásokat a jóvátételt élvező országok — főleg a kisantant államok — felszabadítsák a nemzetközi kötelezettségek alól. Mind a két tekintetben nagy akadályt jelentett, hogy a győztes államok és kis dunavölgyi szövetségeseik még mindig nem bíztak teljesen a független Ausztria fennmaradásában. A londoni osztrák követőtől, Franckenstein bárótól érkező jelentés arról számolt be, hogy Lloyd George miniszterelnök hajlandó lenne támogatni Ausztria kölcsönigényét, ha Beneš eloszlatná az angol bankkörökben Ausztria jövőjével kapcsolatban tapasztalható szkeptikus felfogást. Félreérthetetlen bizonyíték volt ez Csehszlovákia növekvő nyugati befolyása mellett. Schober ezért Prágán keresztül kényszerült lépéseket tenni a nyugati kölcsönök érdekében. Február 2-án telefonon felhívta Beneš, hogy közbenjárását kérje London és Párizs bizalmának megnyerésére. Schober hangsúlyozta, hogy Ausztria csak akkor válhat gazdaságilag aktív és a csehszlovák termékek számára is értékes felvevő piaccá, ha mielőbb megkapja az 500 millió cseh korona és az 5 millió fontsterling angol kölcsönt. Beneš megértéssel fogadta a kancellár fejtegetéseit és megígérte neki,

³⁴ AA. Bonn. Po. 3. Österreich—Tschechoslowakei. Bd. 1. 535.

³⁵ HHSStA. NPA. K. 822/306.

³⁶ Dr Gottfried Ladner: Seipel als Überwinder der Staatskrise vom Sommer 1922. Wien. 1964. 20.

hogy a rövidesen sorra kerülő párizsi és londoni látogatása alkalmával igyekezni fog kedvező feltételeket teremteni az osztrák kívánságok teljesítéséhez.³⁷

Párizsból szintén kedvező hírek érkeztek. Az egyhónapos párizsi tartózkodása után állomáshelyére visszatérő Lefèvre-Pourtalés bécsi francia követ február 8-án elmondta Schobernek, hogy Poincaré új francia miniszterelnök rendkívül elégedett a prágai osztrák—csehszlovák szerződéssel, ezért rövidesen olyan javaslatot terjeszt majd a parlament elé, hogy Ausztriának szavazzon meg 55 millió frank kölcsönt. Millerand köztársasági elnök — mondta a követ — szintén elismeréssel nyilatkozott Schober külpolitikájáról, különösen azt emelvén ki, hogy a Burgenland-kérdés lezárása után azonnal igyekezett hidat építeni Magyarország felé. Franciaország dunavölgyi politikájának távlati céljairól beszélve Poincaré kijelentette Lefèvre-Pourtalésnak, hogy teljesen légből kapottak az olyan híresztelések, miszerint Franciaország és Olaszország Közép-Európát befolyási övezetekre osztották volna fel, s ezen terv — úgymond — Németországot Franciaország, a dunavölgyi területet pedig Olaszország kizárólagos érdekerületének ismerné el. Erről szó sincs — mondta Poincaré —, sőt Franciaország növelni kívánja a közép-európai befolyását és a korábbi francia kormányok vonalától eltérően az ő kabinetje arra fog törekedni, hogy a kisantant államokat újra közelebb hozza Franciaországhoz, tehát alaptalan minden olyan feltételezés, hogy Párizs elismerné Olaszország dunavölgyi előjogait vagy hatalmi túlsúlyát.³⁸

Poincaré szavai újra aláhúzták Prága jelentőségét, kimondatlanul is érzékeltetve, hogy Ausztria jövője sok tekintetben Bécs és Prága viszonyának alakulásától függ. Beneš világosan felismerte Csehszlovákia kedvező nyugati pozícióját, ezért Párizsban és Londonban úgy lépett fel, mint a dunavölgyi konszolidáció sikeréért felelős hatalom. Eichhoff párizsi osztrák követ február 15-i jelentésében arról számolt be, hogy „az egy évvel ezelőtt képviselt álláspontjától eltérően dr. Beneš az Ausztriának nyújtandó kölcsönöket az európai egyensúly helyreállítása érdekében szükséges nemzetközi követelménynek nevezte”³⁹ és hangsúlyozta, hogy a dunavölgyi viszonyok konszolidálása érdekében az osztrák népnek vissza kell adni a független Ausztria jövőjébe vetett bizalmát.

Feltehetően Beneš közbenjárásnak tulajdonítható, hogy február 16-án az angol kormány kettő és negyedmillió fontsterling kölcsönt engedélyezett Ausztriának.⁴⁰ Ugyancsak Beneš segítségének volt köszönhető, hogy sikerült elhárítani az angol kormánynak azt a követelését, hogy az angol kölcsönök biztosítékául Svájcba szállítsák a bécsi Schatzkammer (kincstár) pótolhatatlan nemzeti értéket képviselő gobelin gyűjteményét. Azt viszont nem sikerült elkerülni, hogy az angol kormány „rendkívüli megbízott” kiküldésével ne ellenőrizze a kölcsönök felhasználását. Ezt a tisztséget Owen D. Young — a bécsi angol követség munkatársa — töltötte be, aki a későbbi években nemzetközileg is jelentős szerepre emelkedett.

Az angol és francia kölcsönígéretnek Olaszországot is cselekvésre ösztönöztek, hiszen az olasz kormánynak számolnia kellett azzal, hogy — Ausztria szanálásából kirekesztve — minden befolyását elveszíti Bécsben. Ezért Toretta külügyminiszter február 17-én közölte Kwiatkowski római osztrák követtel, hogy

³⁷ Schober-Archiv. Kredite. Idézi: *Hochenbichler*: i. m. 106.

³⁸ Uo. 107—108.

³⁹ HHSStA. NPA. K. 59/30—31.

⁴⁰ *Hochenbichler*: i. m. 110.

Olaszország mintegy 60—90 millió líra kölcsönrel szintén hajlandó hozzájárulni az osztrák stabilizációhoz.⁴¹

Ígéreteken tehát nem volt hiány, bár a kilátásba helyezett angol, francia, olasz és csehszlovák kölcsönök együttes összege sem érte el a költségvetési deficit fedezéséhez, ezáltal a szilárd fizetési eszköz megteremtéséhez nélkülözhetetlenül szükséges minimumot. A francia kormány egyébként is kikötötte, hogy az 55 millió frank kölcsönt csak abban az esetben folyósítják, ha az osztrák kormány több előzetes intézkedést tesz a stabilizáció érdekében. Így például megszünteti az élelmiszerekhez nyújtott ártámogatást, létrehozza az új nemzeti bankot, új pénzt vezet be és biztosítja annak szilárdságát, szigorú adót vet ki a luxuscikkek-re, kényszerkölcsönt bocsát ki, továbbá radikálisan leépíti a fölöslegessé vált állami tisztviselők létszámát. Világos volt, hogy a Schober-kormány ezeknek a követeléseknek belátható időn belül aligha tud eleget tenni, hiszen többségüket éppen az előzetes kölcsönök alapján sikerülhetett volna megvalósítani. A kétoldali kölcsöntárgyalások — bármennyire is kedvezőeknek mutatkoztak — arról győzték meg Schobert, hogy Ausztria gondjait csakis a Népszövetség szélesebb nemzetközi bázisán lehet megoldani. Erre kedvező fórumnak kínálkozott az április 10-re összehívott genuai nemzetközi gazdasági konferencia.

Miközben Ausztria a válságból kivezető utat kereste, Németországban Walter Rathenau bízta meg a külügyminisztérium vezetésével. Külpolitikai koncepciójának lényegét abban lehetne összefoglalni, hogy Németország gazdasági és hatalmi talpraállítása érdekében kész volt szakítani a „versaillesi diktátumok” ellen ágáló nacionalista irányzatok szélsőséges elgondolásaival és vállalni a „teljesítési politika” belső és külső következményeit. Ausztriával kapcsolatos politikáját is a józan realizmus irányította, ezért igyekezett elkerülni a felelőtlen Anschluss-ígéretnek korábbi megnyilatkozásait. Az Anschluss-gondolat osztrák és német hívei emiatt leplezetlen ellenszenvvel fogadták őt. A nagynémet beállítottságú „Innsbrucker Nachrichten” azt írta: „Bécsi politikai körökben nagy megütközést keltett, hogy az új birodalmi külügyminiszter, dr. Rathenau, az eddigi szokásoktól eltérően hivatalának elfoglalásakor egy szóval sem üdvözölte a bécsi kormányt. Az utóbbi napokban olyan információk érkeztek Bécsbe, hogy dr. Rathenau határozottan elveti a német—osztrák csatlakozás minden formáját és az Anschluss-gondolatot eszmeileg is helyteleníti.” A lap hozzáfűzte: „dr. Rathenau sem marad örökké külügyminiszter”. „Egy Rathenau francia barát politikája sem tudja az osztrákokat az Anschluss célkitűzésétől eltántorítani.” Jellemző, hogy Stresemann — aki a valóságos nemzetközi erőviszonyok felismerése alapján maga is hamarosan a „teljesítési politika” és a francia—német közeledés ésszerű vonalára lépett — 1922. február 28-án személyes levelet intézett Rathenau-hoz, amelyben tiltakozott annak állítólagos Anschluss-ellenes politikája miatt.⁴² Rathenau a berlini osztrák követnek, Riedl-nek válaszolt ezekre az állításokra, kijelentvén, hogy ő „személy szerint mindig is az Anschluss-gondolat határozott képviselője volt, s miután őt általában így ismerik, jelenlegi hivatali állásában kettőzött óvatossággal kell eljárjon, hogy a pillanatnyi kényes helyzetben el lehessen kerülni a káros ellenhatásokat.”⁴³ 1922. június 24-én Rathenau az „Organisation Consul” felbérelt merénylőinek esett áldozatául, így osztrák politikájának szinte utolsó megnyilatkozását idéztük.

⁴¹ Uo. 110.

⁴² AA. Bonn. Österreich. Po. 2. Bd. 6./777.

⁴³ HHStA. NPA. K. 9/79 (Berichte aus Berlin 1922).

1922 tavaszán kétségtelen volt, hogy a Dunavölgy jövőjét döntő mértékben Franciaország és Anglia érdekei fogják befolyásolni. A két nyugati nagyhatalom távolabbi céljai azonban — noha mindketten a dunavölgyi országok közeledésére törekedtek — mégis eltérőek voltak. Az angol külügyminisztérium felfogását ismertetve Franckenstein osztrák követ március 8-án azt írta, hogy az angolok különösen Magyarország, Ausztria és Csehszlovákia szoros együttműködését tartanák kívánatosnak. Az angol kormány előtt egy középeurópai vámuniós blokk megteremtésének gondolata lebeg, amelyik ellensúlyt képezne az osztrák Anschluss-törekvésekkel szemben, a stabilizáció biztosítékát jelentené ezen a területen, s végül kizárná Németországot a Közelkeletről, ami az Anschluss megvalósulása esetén nyomasztó formában érvényesülne. „Ezen kívül a három állam összefogása lehetőséget teremtene Angliának arra, hogy a mostaninál nagyobb befolyást nyerve lazítani tudja Franciaország dunavölgyi hatalmát.”⁴⁴ Az osztrák nagytőke egy része, a volt császári bürokrácia és arisztokrácia rokonszenvvel fogadta a három állam vámuniójának megvalósítását célzó angol terveket. A nagyipar — melynek érdekeltsége kiterjedt a volt Monarchia egész területére — szívesen látta volna a német versenytárs kikapcsolását és további pozíciói egy részének visszanyerését, a régi tisztviselői kar és udvari arisztokrácia pedig azért támogatta volna, mert kiindulópontnak vélte a Monarchia, vagy ahhoz hasonló állapotok visszaállításához.⁴⁵

A francia és angol politika dunavölgyi elképzelései 1922 tavaszán tehát abban különböztek egymástól, hogy míg Anglia a politikai és gazdasági konszolidáció lehetőségét a vámunió megteremtésében látta, addig Franciaország — korábbi hasonló terveit feladva — az utódállamok nemzeti különállását garantáló kisantant támogatására építette politikáját. Paradox módon a magyar nacionalizmus is inkább a francia, mint az angol tervek malmára hajtotta a vizet. Bethlen miniszterelnök 1922 április végén kijelentette Egerben: „A világsajtóban sokat lehet olvasni manapság a Duna völgyében létesítendő konföderációról. Mi azonban nem tudunk, de nem is akarunk egy ilyen föderációba belépni. Mi erős, egységes, Nagymagyarországot akarunk. Nem kívánjuk vissza a régi Monarchia föderatív formáját sem. A Monarchia megszűnt és a halottakat nem lehet feltámasztani. A régi Monarchia ugyanoda vezetne, ahol már egyszer voltunk. Korlátozná nemzeti függetlenségünket, ezenkívül ebben a föderációban a szlávok játszanák a főszerepet. Ha belépnénk ilyen föderációba, magunk teremtenénk meg azt a helyzetet, amit 400 éve igyekeztünk elkerülni.”⁴⁶

Az osztrák és magyar uralkodó rétegeknek a rendezés lehetőségeivel szemben elfoglalt álláspontja híven kifejezte a dunavölgyi térség sorstragédiáját. A konföderációs tervekhez éppen úgy múltba tekintő reminiscenciák párosultak, mint ahogy az ellenük fellépő úgynevezett nemzeti irányzat a magyar függetlenségi gondolat reakcióssá torzított eszméivel lépett fel. Míg osztrák oldalon azért keresték az összekötő szálakat, hogy általuk a régi kiváltságokat nyerhessék vissza, magyar részről viszont azért tiltakoztak bármiféle konföderációs terv ellen, mert azokban a szentistváni Magyarország helyreállításának akadályát vélték felismerni. A progresszív erők általános gyengesége elrekesztelte a dunavölgyi terület gazdasági és politikai problémáinak nagyvonalú, az érdekelt országokat közös célok felé irányító megoldását, következésképpen nem maradt más

⁴⁴ HHSStA. NPA. K. 40/46.

⁴⁵ AA. Bonn. Österreich. Po. 2. Bd. 6./805.

⁴⁶ AA. Bonn. Po. 4. Donaubund Bd. I. Nr. 78.

lehetőség, mint a pillanatnyilag adott hatalmi erőviszonyok mellett nemzeti keretekben keresni a viszonyok normalizálásához vezető utat.

Ausztria azonban politikailag nem rendelkezett olyan kohéziós erővel, hogy külső segítség nélkül járhatta ezt az utat, gazdaságilag pedig eleve kilátástalannak látszott, hogy saját erejéből talpra tudjon állni. Maradt tehát a Népszövetség. Április 24-én Schober — most már a pénzügyi tárcát is átvéve — maga utazott Genuába, a nemzetközi gazdasági konferenciára, hogy a nagyhatalmak figyelmét Ausztria súlyos helyzetére irányítsa és a kölcsönök kiutalásán túl elérje a zálogba helyezett bevételi források felszabadítását. Tárgyalt Schanzer olasz külügyminiszterrel, Sir Basil Blackett-tel, az angol kormány pénzügyi szakértőjével, Seydoux-val, a francia külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályvezetőjével, Beneš miniszterelnökkel, Avenol-lal, a Népszövetség képviselőjével és drámai hangú levélben Lloyd George angol miniszterelnök segítségét is kérte.⁴⁷

A genuai konferencián azonban mindent háttérbe szorított a jóvátétel kérdésében fennálló francia—német ellentét,⁴⁸ majd a bombaként ható szovjet—német rapallói szerződés teljesen elterelte a figyelmet a dunavölgyi országok gazdasági problémáiról. Egyébként is Poincaré francia miniszterelnök tüntető távolléte miatt — melynek háttérében a német jóvátétellel kapcsolatos francia—angol véleményeltérés állt — amúgy sem lehetett volna érdemleges döntésekre számítani. Az angol álláspont Ausztriával szemben is megmerevedett. Montagu Norman, az Angol Nemzeti Bank elnöke kijelentette Franckenstein osztrák követnek, „az angol bankárok nem hisznek abban a lehetőségben, hogy a közép-európai ügyeket konszolidálni lehet a német jóvátételi kötelezettségek előzetes rendezése nélkül. Előbb tisztán akarnak látni a nagyobb ügyekben és csak azok megoldása után hajlandóak kölcsönt adni Ausztriának.”⁴⁹ Beneš rendkívüli aktivitással kialakudta, hogy a kisantant államok ígéretet tegyenek a zálogjog feloldására, de ennél több kézzelfogható eredményt nem sikerült Genuában elérni.

Röviddel hazatérése után Schober megbukott. A korszakkal foglalkozó osztrák történeti irodalom⁵⁰ a kancellár parlamenti leszavazását általában azzal magyarázza, hogy éppen vitathatatlan külpolitikai sikerei rendítették meg belpolitikai bázisát, ugyanis a keresztényszocialista párt növekvő aggodalommal figyelte a „pártonkívüli” Schober eredményeit, s miután az sorra megoldotta azokat a kényes kérdéseket, amelyek a keresztényszocialista párt tömegbefolyását veszélyeztették volna, most már nyíltan előtérbe kívánt lépni, hogy learassa Schober fáradtságos munkájának gyümölcsseit. Belpolitikailag helytálló lehet ez a feltételezés, de külpolitikai téren az osztrák köztársaság valóban változatlanul nehéz feladat megoldása előtt állott: biztosítani a gazdasági stabilizációhoz szükséges nemzetközi kölcsönöket.

⁴⁷ *Hochenbichler*: i. m. 114—115.

⁴⁸ *Zsigmond László*: A német imperializmus és militarizmus újjáéledésének gazdasági és nemzetközi tényezői. Budapest. 1961. 281—289.

⁴⁹ HHStA. NPA. K. 52. (Idézi: *Ladner*: i. m. 31.)

⁵⁰ *Jacques Hannak*: Johannes Schober — Mittelweg in die Katastrophe. Wien. 1966; *Walter Goldinger*: Geschichte der Republik Österreich. Wien. 1962; *Hanns Leo Mikoletzky*: Österreichische Zeitgeschichte. Wien. 1962; *Hellmut Andics*: 50 Jahre unseres Lebens. Wien. 1968.

4. Az új kancellár: Ignaz Seipel

A Schober-kormány bukását egyhetes interregnum követte, mert az 1920-as parlamenti választások révén kialakult erőviszonyok mellett a keresztényszocialista párt nem volt abban a helyzetben, hogy egyedül cselekvőképes kormányt tudjon alakítani. Meg kellett tehát nyerve a nagynémet párt támogatását, amelyik képviselőinek számát tekintve nem volt túlságosan jelentős tényező, de a szociáldemokraták és keresztényszocialisták között a mérleg nyelvét alkotva állásfoglalása mégis eldönthette a kormányválság megoldásának kimenetelét. A nagynémet párt az 1922. május 28-án rendezett grázi kongresszusán vitatta meg a keresztényszocialistákkal közösen alakítandó polgári koalíciós kormány lehetőségét. Már ezt megelőzően titkos paktum jött létre a két párt között, melynek értelmében a nagynémet párt Ausztria reális külpolitikai helyzetét mérlegelve lemondott az Anschluss nyílt követeléséről, viszont a Keresztényszocialista Párt kötelezte magát, hogy minden olyan lépést el fog kerülni, ami a távolabbi jövőben akadályokat gördíthetne a német—osztrák egyesülés megvalósítása elé. Miután Dinghofer, a párt elnöke kijelentette, hogy „a nagynémet párt sokkal hasznosabb szolgálatokat tehet az Anschluss ügyének, ha szerepet vállal a kormányban, mintha ellenzékbe vonulna”,⁵¹ a kongresszus 307 küldötte a koalíció mellett szavazott és csak 58 ellene, így a nagynémet párt elkötelezte magát a polgári koalíció mellett.⁵²

A keresztényszocialisták dr. Ignaz Seipel prelátust, a párt elismert vezérényiségét jelölték a kancellári tisztségre. Seipel oly mély és maradandó nyomot hagyott az első osztrák köztársaság történetében, hogy politikai nézeteinek és egyéniségének ismerete nélkül lehetetlen a húszas, sőt a harmincas évek ausztriai eseményeit megérteni.

Ignaz Seipel 1876-ban Bécsben született. Apja fiákerkocsis, majd színházi portás volt. Ő maga ifjú korától kezdve a belső elhivatottság átszellemült érzésével papi pályára lépett, de már fiatalon nagy érdeklődéssel fordult a társadalom-etikai és politikai kérdések felé. 1907-ben már a salzburgi egyetem tanára, aki több jogi és állambölcséleti művel jelentkezett. Politikai és társadalmi eszméit főleg a katolikus szociálmorálisok, Karl Freiherr von Vogelsang, Adam Müller, Friedrich Schlegel, Prinz Alois Liechtenstein, Franz Martin Schindler írásaiból merítette, melyek a liberalizmus gazdasági és politikai gyakorlatát épp úgy elutasították, mint a szocialista mozgalmak osztályharc elméletét, s a társadalmi problémák igazságos rendezésének előfeltételét a keresztény humanizmustól áthatott hivatásrendi társadalomszerkezet megteremtésében vélték felfedezni, amelyet XIII. Leo pápa „Rerum Novarum” című 1891-ben kibocsátott enciklikája is eszményi társadalmi modellként ajánlott.⁵³ Seipel ebből az eszmekörből merítette gondolatait, amelyik később politikai cselekvését is meghatározó erővel befolyásolta. Az osztrák „Ständestaat” 1934-ben bekövetkezett létrejöttét már nem élhette meg, de robotsztus árnyéka végig ott kísértett utódainak és követőinek — Dollfuss és Schuschnigg — művében, amelyet a „pártok uralmát” kifejező demokrácia szenvedélyes bírálatával és a militáns jobboldali erők céltudatos szervezésével tulajdonképpen maga készített elő: a klerikofasiszta diktatúrában.

⁵¹ Ladner: i. m. 35.

⁵² Friedrich Funder: Vom Gestern ins Heute. Aus dem Kaiserreich in die Republik. Wien. 1971. 524.

⁵³ Gustav Blenk: Leopold Kunschak und seine Zeit. Wien. 1966. 13—17.

Az első világháború előtt Ferenc Ferdinánd szűkebb köréhez tartozott, majd az összeomlás küszöbén I. Károly és Zita meghitt tanácsadója volt, sőt az utolsó császári kabinetben miniszteri tárcát is betöltött. A politikai pályát már 1918 nyarán is fontosabbnak ítélte egyházi karrierjénél, ezért lemondott a felkínált salzburgi érseki tisztségről.⁵⁴ A Monarchia felbomlásának zivataros időszakában átmenetileg visszavonult a közzerepléstől, de a Reinergergasse-i kolostor igénytelen cellájából — ahol kancellárként is lakott — mesteri kézzel irányította pártjának politikáját.

A Habsburg-birodalom „szupranacionális” történeti missziójának meggyőződéses híveként az osztrák köztársaság és a független nemzeti államok megalakulása után sem mondott le arról a reményről, hogy a régi Monarchiát egy napon vissza lehet majd állítani. 1916-ban megjelent „Nation und Staat” című könyvében a Monarchiáról úgy beszélt, mintha az a nemzetek békés együttélése, a nemzeti ellentétek áthidalása szempontjából eszményi államberendezkedés lett volna.⁵⁵

Ausztria külpolitikai helyzetéről és jövőjéről vallott nézeteit 1923 januárjában részletesen kifejtette Bethlen miniszterelnöknek. Elmondta, hogy az antant beavatkozása miatt lehetetlenné vált a „nemzeti út” követése (amelyet ő az Anschlusra értelmzett), a „történelmi út” (a volt Monarchia népeinek konföderációja) részben az Anschluss-barát belső erők, részben pedig az utódállamok elutasító álláspontja miatt vált járhatatlanná, így nem maradt egyéb választás, mint az új európai rendhez igazodva, réalpolitikát folytatva megtalálni Ausztria helyét az adott körülmények között. Ebben két szempont vezette őt: a tőke jelentős része a sok megrázkódtatás után végre nyugalmat, megszilárdult gazdasági viszonyokat kívánt, amit elsősorban a békeszerződések döntéseinek szentesítésével érhetett el, másrészt Seipel abból indult ki, hogy a keresztényszocialista vezetés alatt álló Ausztria történelmi átmenetet jelenthet a monarchisztikus eszmények megvalósítása számára. Az Anschluss lehetőségét is ilyen értelemben vette le a napirendről, kiadván a jelszót: „Ein Volk in zwei Staaten” (egy nép két államban), kifejezve ezzel felfogását, hogy alkalmas történelmi körülmények között újra tárgyalni lehet az „egy népet” alkotó két állam egyesüléséről. Ehhez előfeltételnek természetesen a német szociáldemokrácia befolyásának megtörését és a (katolikus) Centrumpart hegemoniáját tekintette.

A húszas éveket Seipelnek és nagy ellenzékének, Otto Bauernak szenvedélyes harca jellemzi.⁵⁶ E két emberben — akik egymáshoz méltó szellemi verte-
zetben küzdöttek — testesült meg az első osztrák köztársaság társadalmi harcainak alapkérdése: a tekintélyvelvet hirdető konzervatív antidemokratizmus és a szociális demokráciát hirdető szociáldemokrácia küzdelme. A sors — minden származási sematizmusra rációfolva — úgy osztotta ki a szerepeket, hogy a reakciós konzervativizmust a nyomorúságból felemelkedett Seipel képviselte, míg a társadalom elnyomott részének nevében a jómódú bécsi polgárcsalád nagy

⁵⁴ *Hanns Leo Mikoletzky: Österreichische Zeitgeschichte.* 93.

⁵⁵ „Wahrlich, es muss, soll die Menschheitskultur nicht in eine rückläufige Bewegung geraten, auch solche Staaten geben, die die Brücke bilden von einer Nation zur anderen, die in ihrem Schoss viele Nationen versammeln, auf das die, einander verstehen und lieben lernend, sich gegenseitig zu höheren Idealen erziehen als dem bloss nationalen! Und ein solcher Staat ist Österreich. Auf dieser Erkenntnis vor allem beruht unser besonderer, österreichischer Patriotismus.” *(Ignaz Seipel: Nation und Staat. Wien—Leipzig. 1916. 17.)*

⁵⁶ *Viktor Reimann: Zu gross für Österreich. Seipel und Bauer in Kampf um die Erste Republik, Wien—Frankfurt—Zürich. 1968; Josef A. Zöbl: Ignaz Seipel (1876—1932). Hugo Hantsch: Gestalter der Geschichte Österreichs c. kötetben.*

gonddal nevelt leszármazottja, Otto Bauer lépett fel. Kettőjük szüntelen dialógusa koruk minden alapkérdését tükrözte, de ezen túl eszméik gyengeségeit és belső ellentmondásait is.

5. Az osztrák probléma nemzetközi megítélése a Seipel-kormány megalakulásától a londoni konferenciáig

Kancellári programnyilatkozatában Seipel hangsúlyozta, hogy az országot megbénító gazdasági nehézségek idején nincs idő a távlati célokról vitatkozni, most határozottan akcióba kell lépni a külföldi kölcsönök érdekében. „Ausztia életképes? Csatlakoznia kell Németországhoz? Ezekben a kérdésekben a kormánypártok eltérő felfogást képviselnek. Most azonban mindennél előbbre való az a közös meggyőződés, hogy az ausztriai német népnek élnie kell és nekünk közösen mindent el kell követnünk, hogy életfeltételeit biztosítsuk.”⁵⁷ Mint látni fogjuk, korántsem volt közömbös, hogy az új állam gazdasági szanalását belső erőkből, vagy pedig a nemzetközi tőkére támaszkodva hajtják-e végre.

Az infláció eközben szédületes tempóban folytatódott. A külföldi valutáknak az osztrák papírkoronával szemben olyan gyorsan növekedett az átváltási árfolyama, hogy szinte lehetetlenné vált bármiféle hosszabb távú gazdasági tevékenység. A francia frankért 1922 júniusában 3,141 koronát fizettek, júliusban 6,021 koronát, augusztusban pedig már 12,218 koronát. A dollár értéke május 9 és 30. között 8,431 koronáról 11,419 koronára emelkedett. A forgalomban levő papírpénz mennyisége 1922 májusában 344,8 milliárd korona volt, júliusban 582,8 milliárd, augusztusban már 833 milliárd. Az aranykorona és a papírkorona közötti aránytalanságot jól szemléltetik az alábbi adatok: 1922. május 7-én egy aranykorona 1,658 papírkoronát ért, július 7-én 4,349, augusztus 7-én 10,434 és szeptember 7-én elérte a 15,307 papírkoronát.⁵⁸ A fizetéseket emiatt hetenként kétszer kellett folyósítani, mert a kifizetett bérek 3—4 napon belül vásárlóerejük felére csökkentek. A vállalkozók menekültek a papírkoronától, minden vagyonukat külföldi valutába, vagy raktározható anyagokba fektették, ami természetesen megbénította a gazdaság vérkeringését.

A nyugati nagyhatalmak a német jóvátétel számukra fontosabb problémájával voltak elfoglalva és Ausztia gondjait nem részesítették kellő figyelemben. Bár a francia parlament április 15-én jóváhagyta az 55 milliós kölcsönt, Poincaré baloldali ellenzékének soraiból olyan vélemények hangzottak el, hogy az osztrák problémát csak a saint-germaini békeszerződés revíziója és az Anschluss engedélyezése révén lehetne megoldani.⁵⁹ Velük szemben Poincaré a francia kormány osztrák politikáját az alábbi három pontban foglalta össze: 1. Franciaország nem adhatja fel eddigi politikáját Ausztriával szemben, melynek lényege az, hogy Ausztriát távoltartsa Berlintonól, ezáltal Közép-Európában ütköző zónát teremtsen a pángermán propaganda ellen. 2. A francia kormány jól tudja, hogy az osztrák lakosság többsége az Anschluss felé hajlik, de ez a körülmény még inkább kötelességévé teszi, hogy messzemenő támogatást nyújtson a francia orientáció kisebbségben levő híveinek. 3. Miután Anglia, Csehszlovákia és Olaszország már előze-

⁵⁷ Ladner: i. m. 37.

⁵⁸ Zöbl: i. m. 587 és Ladner: i. m. 72.

⁵⁹ Margane, a francia radikális-szocialisták parlamenti frakciójának vezetője március 25-én kijelentette, hogy „az osztrák nyomorúság oka a rövidlátó saintgermaini békeszerződés ...” (HHStA. NPA. K. 95/75.)

tesen támogatást ígértek Ausztriának, Franciaország — ha nem akarja bécsi befolyását teljesen elveszíteni — kénytelen szintén kölcsönt nyújtani. A francia kormány egyébként is nagy rokonszenvvel fogadta a Seipel-kormány létrejöttét, s ennek okairól Eichhof párizsi osztrák követ azt írta: „A Seipel-kormánytól az önálló Ausztria fennmaradását, a középeurópai francia politika egyik legfontosabb posztulátumának teljesítését, tehát az Anschluss veszélyének elhárítását várják. A francia mentalitás számára még ma is Németország jelenti a legfélelmetesebb kísértetet.”⁶⁰

A francia kormány rokonszenve azonban önmagában nem tudott változtatni Ausztria súlyos gazdasági helyzetén. A jóvátétel biztosítására zálogba helyezett osztrák állami bevételi forrásokat Jugoszlávia és Románia — előzetes ígéretük ellenére — egyelőre nem voltak hajlandók felszabadítani, az angol és amerikai kormányok pedig arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az osztrák szanaláshoz szükséges állami kölcsönöket csak a német jóvátétel általános rendezésének keretében lehetne biztosítani, a magánbankcsoportok viszont érthetően visszariadtak attól, hogy a politikailag még mindig bizonytalanak látszó Ausztriának hosszúlejáratú kölcsönöket folyósítsanak. Sir Basil Blackett és Norman kijelentették Franckenstein követnek, hogy véleményük szerint „a német jóvátétel függőben levő problémája árnyékot vet egész Európára. Mindaddig, amíg ebben a kérdésben nem történik valamilyen határozott lépés, nem lehet azzal számolni, hogy az angol bankok kölcsönt folyósítsanak Ausztriának.” Az osztrák követ erre azt válaszolta, hogy az osztrák kormány előbb-utóbb arra fog kényszerülni, hogy kérdést intézzen az Ausztriát mai alakjában megeremtő nagyhatalmakhoz: hajlandók-e az általuk megalkotott állam pénzügyi és gazdasági életképességéhez hozzájárulni, ha nem, úgy tegyék szabaddá az utat az egyetlen megoldás, az Anschluss számára.⁶¹ Sir Basil Blackett azt felelte, hogy „végső esetben Anglia nem lépne fel az Anschluss ellen és nem állna Franciaország oldalára, ha az a csatlakozást meg akarná akadályozni”.⁶² Az angol kormánykörökben tapasztalt hangulatra hivatkozva Franckenstein követ azt tanácsolta kormányának, hogy „utolsó eszközként komoly formában vesse fel az Anschluss-követelést, hogy ezáltal a nyugati hatalmakat felrázza az érdektelenségből és passzív közömbösségükből”. Seipellel tárgyalva június 6-án Young azt javasolta a kancellárnak, — miután ő is megerősítette, hogy az angol és amerikai bankcsoportok segítségére nem lehet számítani —, hogy Ausztria forduljon a Népszövetséghez, ezáltal igyekezzék az osztrák kölcsönkérelmet szélesebb nemzetközi bázisra fektetni.⁶³

A külföldi kölcsönök kilátásainak csökkenésével párhuzamosan az osztrák közvélemény jelentős része újra csak az Anschluss megvalósításában kereste az osztrák problémák megoldásának lehetőségét. A német—osztrák egyesülés gondolatát ismét a szociáldemokraták állították előtérbe, hangsúlyozva, hogy Ausztria a következő alternatíva előtt áll: megkísérli Németország külső segítségével, de főleg a belső gazdasági erők mozgósításával végrehajtani a stabilizációt, vagy pedig a nemzetközi tőke szüntelen alamizsnájára építi jövőjét. Míg az első megoldás belsőleg a magántőke jelentős visszaszorítását, az elért szociális vívmányok biztosítását, külpolitikailag pedig Ausztria önállóságának sértetlen

⁶⁰ HHSStA. NPA. K. 77/3307. idézi: *Ladner*: i. m. 38.

⁶¹ HHSStA. NPA. K. 40/150.

⁶² HHSStA. NPA. K. 40/152.

⁶³ HHSStA. NPA. K. 40/148.

megőrzését garantálná, a második út egyet jelentene azzal, hogy az osztrák burzsoázia a nemzetközi nagytőke segítségével — tehát kifejezetten az osztrák munkásság rovására — stabilizálná gazdasági és politikai hatalmát, ezáltal külpolitikailag is elkötelezné Ausztriát az Anschluss megghiúsításában érdekelt Franciaország oldalán. Június 11-én Otto Bauer az Arbeiter Zeitungban nagy cikket írt „Ententehilfe oder deutsche Hilfe?” címmel, amelyben határozottan követelte, hogy a kormány ejtse el az antant-kölcsönök gondolatát, ehelyett forduljon Németországhoz és kérje, hogy a birodalmi kormány vállalja magára az osztrák Nemzeti Bank megalakításával és az osztrák stabilizációval kapcsolatos áldozatokat. A bécsi német követ szükségesnek ítélte felhívni a berlini kormány figyelmét, hogy helyes lenne, ha a birodalmi sajtó rokonszenvvel írna Bauer tervéről, amelyik lényegében — a fizetési eszközök közösségének megvalósítása által — a gazdasági Anschluss végrehajtását jelentené.⁶⁴

A német kormány ezúttal is óvakodott az Anschluss-kérdés hivatalos felvetésétől. Riedl berlini osztrák követtel beszélgetve Rathenau külügyminiszter június 6-án kijelentette, nincs abban a helyzetben, hogy hivatalosan tárgyalásokat kezdeményezzen a német—osztrák egyesülés lehetőségéről, mire Riedl követ így válaszolt: „Megérti, hogy a német kormány hivatalosan nem kíván állást foglalni, ő azonban kész arra, hogy a berlini kormány bizalmát élvező magánszemélyek közvetítésével folytassa az Anschluss előkészítésére irányuló tárgyalásokat, így a birodalmi kormány hivatalosan kívül maradna a játékon.”⁶⁵ A német külügyminisztérium azonban túl kockázatosnak ítélte a kérdés újabb felvetését. Bár Lloyd George június végén kijelentette az osztrák követnek, hogy meggyőződése szerint „az osztrák kérdés megoldásának legtermészetesebb útja az Anschluss lenne”, Sthamer londoni német követ határozottan eltanácsolta kormányát ettől az elgondolástól, mert „a jelenlegi körülmények között — írta — Franciaország az Anschluss-követelésre messzemenő és súlyos szankciókkal, például a Ruhr-vidék megszállásával válaszolna.”⁶⁶

Ha a német kormány hivatalosan igyekezett is magát távoltartani az Anschluss-demonstrációktól, szemet hunyt afelett, hogy német és osztrák oldalon egyaránt befolyásos személyiségek propagálják az egyesülés gondolatát. Paul Löbe, a Reichstag szociáldemokrata elnöke június 24-én megjelent cikkében azt írta: „A területileg megnyomorított szomszédunktól állandó panaszok érkeznek hozzánk az ország pénzügyi és gazdasági helyzetének katasztrofális állapotáról. Törekvéseinket nem befolyásolhatja, hogy — a Havas jelentése szerint — az antant jegyzékeket intéz kormányunkhoz. Erre semmi okuk és joguk nincsen. Ezzel újra csak azt bizonyítják, hogy lábbal tiporják a népek nemzeti önrendelkezésének elvét, amit maguk proklamáltak. Jegyzékek nem befolyásolhatnak bennünket.”⁶⁷ Ellenbogen volt osztrák államtitkár, a szociáldemokrata párt egyik vezetője, Paul Löbe meghívására előadást tartott a Reichstagban a német—osztrák gazdasági egyesülés előnyeiről és széles körben azt a meggyőződését hangsúlyozta, hogy Ausztria gazdasági problémáit kizárólag a csatlakozás útján lehetne megoldani, ezért pártja elhatározta, hogy szükség esetén „via facti” kieroszakolja a gazdasági Anschluszt.⁶⁸

⁶⁴ AA. Bonn. Österreich Po. 2. Bd. 7./1967.

⁶⁵ AA. Bonn. Österreich Po. 2. Büro des Reichsministers. Bd. 1. 613862.

⁶⁶ HHSa. NPA. K. 40/165.

⁶⁷ Berliner Tageblatt, 1922. jun. 24.

⁶⁸ AA. Bonn. Österreich Po. 2. Bd. 7./1904.

Az újabb csatlakozási mozgalmak természetesen azonnal felkeltették Párizs figyelmét. Berlinbe olyan jelentések érkeztek, hogy „Párizs növekvő aggodalommal szemléli az osztrák ügyek alakulását és a Németország támogatását élvező legutóbbi Anschluss-demonstrációk már katonai megfontolás tárgyát is képezték. Párizsban döntő bizonyítéknak tekintik Löbe elnök Anschluss-barát kijelentéseit.”⁶⁹ Párizs elutasító álláspontja tehát nem lehetett kétséges. A német külügyminisztérium azonban tudni szerette volna, hogy a kérdés nyílt felvetése esetén számíthat-e Olaszország támogatására Franciaország ellen, ezért Rümelin titkos tanácsos, a berlini külügyminisztérium egyik vezető beosztású munkatársa táviratilag kérte Neurath római német követ helyzetmegítélését. A német kormány felfogását ismertette Rümelin azt írta, hogy az osztrák Anschluss-gondolat a pénzügyi helyzet függvényeként hol előtérbe kerül, hol pedig eltűnik. A nagyhatalmak kölcsönei időről-időre háttérbe szorítják, de a pénzügyi és gazdasági válság hatására újra és újra felszínre kerül. A kormány világosan látja az Anschluss útjában álló akadályokat, ugyanakkor azonban egyetlen német kormány sem mondhat nemet az osztrákok csatlakozási kívánságának, hanem arra kell törekednie, hogy a békeszerződések keretei között mindent megtegyen az Anschluss érdekében.⁷⁰

Válaszában Neurath követ az olaszok osztrák politikájáról azt írta, hogy Ausztria zavaros pénzügyi helyzete és a háborús jóvátétel behajtásának reménytelensége miatt az olasz pénzügyi körök csekély érdeklődést tanúsítanak Ausztria jövője iránt. A hivatalos kormánykörök a békeszerződést követő időben — az akkor felmerült francia konföderációs tervek miatt — nem elleneztek volna az Anschlusst, időközben azonban megváltoztatták felfogásukat és ma már szinte teljesen osztrák Franciaország Anschluss-ellenes politikáját. Az olasz—jugoszláv érdekellentétek miatt Olaszország szeretné bécsi befolyását növelni, azonban saját gazdasági nehézségei miatt képtelen hathatósabb segítséget nyújtani Ausztriának. „Az olasz Kamara által engedélyezett 70 millió líra kölcsön csak egy vízcsepp volt, amelyik az áttüzesedett köre hullva nyomtalanul elpárolgott és a szintén eladósodott Olaszország a jövőben sem lesz képes Ausztriának jelentősebb kölcsönöket nyújtani.” Jelentésének végén Neurath felvetette a gondolatot: az Anschluss megvalósulása érdekében talán előnyösebb lenne, ha Olaszország helyett a birodalom Jugoszláviát igyekezne megnyerni, ahol a német gazdasági befolyás napról-napra erősödik.⁷¹

A jugoszláv vezetők tényleg nem zárkoztak volna el az Anschluss lehetőségétől — már csak azért sem, hogy általa nyomtalanul eltűnjék a régi Monarchiára emlékeztető Ausztria — bár hozzájárulásukat olyan feltételhez kötötték, amit adott esetben sem Ausztria, sem pedig Németország nem tudott volna teljesíteni. A „Slovenski Narod” 1922. augusztus 6-án azt írta: „Németausztria és Németország egyesülésének lehetőségével kapcsolatos álláspontunk egyértelmű és világos; mi nem támasztunk nehézséget az egyesüléssel szemben, ha Karintia szlovén-lakta területei egyidejűleg csatlakozhatnak Jugoszláviához.” A lap szerint Franciaország és Csehszlovákia helyesen tennék, ha ilyen feltétel mellett egyenesen támogatnák az Anschluss végrehajtását.⁷²

⁶⁹ AA. Bonn. Österreich Po. 2. Bd. 7./1771.

⁷⁰ AA. Bonn. Österreich Po. 2. Bd. 7./1932.

⁷¹ AA. Bonn. Österreich Po. 2. Bd. 7./2093.

⁷² AA. Bonn. Österreich Po. 2. Bd. 7./2248.

Az elmondottakból következik, hogy 1922 nyarán az Anschluss változatlanul irreális célkitűzés maradt, mert nyílt felvetése súlyos konfliktust idézett volna elő Németország és Franciaország amúgy is pattanásig feszült viszonyában, Délkelet-Európában kérdésessé tette volna a nehezen kialakult és alig megszilárdult államhatárokat, óhatatlanul ismét tápot adott volna az Ausztria felosztásával foglalkozó korábbi tervek újjáéledésének. Seipel mindezzel tisztában volt, és ha ennek ellenére az osztrák diplomaták „utolsó érvként” mégis egyre gyakrabban emlegették az Anschluss lehetőségét, úgy ez korántsem azt bizonyítja, hogy Seipel tényleg komolyan foglalkozott volna a német—osztrák csatlakozás gondolatával, hanem annak a felismerésnek a jele volt, hogy a nyugati hatalmakat csak abban az esetben sikerülhet felrázni és Ausztria tragikus helyzetének tarthatatlanságára ráébreszteni, ha Ausztria helyzetét junktimba hozzák az európai status quo jövőjével. Az Anschluss-kérdés tehát Seipel kezében csak taktikai eszköz volt annak érdekében, hogy általa az osztrák szanálás ügyét a nemzetközi politika legfontosabb kérdései között szerepeltesse. Egyelőre nem nagy sikerrel. Az antant kormányok vonakodtak attól, hogy magán bankvállalkozásokkal szemben garanciát vállaljanak Ausztriáért.⁷³ Július 9-én Franckenstein táviratilag közölte, hogy a Morgan-bankház „Ausztria bizonytalan helyzetére való tekintettel lehetetlennek tartja a kölcsönt”.⁷⁴

A sorozatos visszautasítások meggyőzően bizonyították, hogy a külföldi kölcsönök ügyét csak politikai síkon, tehát a nagyhatalmak előzetes garancia-nyilatkozatának birtokában lehet megoldani. A Seipel-kormány ezért nagyszabású diplomáciai akciót indított az antant-országok fővárosaiban. Az osztrák külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályvezetője, Richard Schüller Rómában és Párizsban, Franckenstein követ pedig Londonban sürgette a nagyhatalmak garancia-nyilatkozatát. Párizsban Schüller kijelentette, „ha a nagyhatalmak, amelyek a saint-germaini békeszerződés révén Ausztriát megalkották, nem hajlandók gyakorlati példával — a kezesség vállalásával — bizonyítani, hogy Ausztriát gazdaságilag és politikailag életképes közösségnek tekintik, aligha lehet a bankároktól elvárni, hogy ők vegyék át a kockázatot, amelyet ennek az államnak az alapítói nem vállaltak.”⁷⁵ Franckenstein drámai szavakkal figyelmeztette Lloyd George miniszterelnököt Ausztria teljes összeomlásának és az azt követő általános középeurópai káosz felidézésének veszélyére,⁷⁶ ennek ellenére az angol kormány — ismét a német jóvátétel megoldatlanságára hivatkozva — elhárította magától a kötelezettséget, hogy felelősséget vállaljon Ausztria jövőjéért.

A pénzügyi és gazdasági válság augusztus elejére olyan méreteket öltött, hogy a Seipel-kormány kénytelen volt a legvégső eszközhöz folyamodni: jegyzékben figyelmeztetni a nagyhatalmak kormányait, hogy sürgős segítség nélkül képtelen vállalni az ország sorsának további irányítását és kénytelen lesz a győztes nagyhatalmak kezébe helyezni Ausztria jövőjét. A jegyzék átjékoztatást adott, hogy az Angliától, Csehszlovákiától és Olaszországtól kapott kölcsönöket a legsürgősebb élelmiszer- és nyersanyag-igények fedezésére kellett fordítani, ezért a korona inflációját nem sikerült megállítani. Az infláció további terjedése

⁷³ 1922. júl. 6-án Young közölte az osztrák kormánnyal: meggyőződése szerint az angol magánbankok nem hajlandók kölcsönt nyújtani az angol és francia kormány garancia-nyilatkozata nélkül. (HHStA. NPA. 40/179.)

⁷⁴ *Ladner*: i. m. 59—60.

⁷⁵ HHStA. NPA. K. 346/62—63.

⁷⁶ HHStA. NPA. K. 40/200.

viszont azzal a veszéllyel fenyeget, hogy teljesen lehetlenné válik az élelmiszer- és szén szükséglet fedezése, aminek következtében olyan mértékű szociális megrendülésre lehet számítani, ami egész Közép-Európát érintheti, sőt Ausztriának mint független országnak a felbomlásához is vezethet. Ezért az osztrák kormány a legsürgősebben választ kér az antant-hatalmaktól, hajlandók-e garanciát vállalni a pénzügyi stabilizációhoz feltétlenül szükséges 15 millió fontsterling kölcsönért. Ha ez az utolsó remény is alaptalannak bizonyulna, az osztrák kormány kénytelen lesz összehívni a parlament rendkívüli ülését és bejelenteni, hogy képtelen viselni a további felelősséget, ami az adott belpolitikai viszonyok között a legsúlyosabb állam-válsággal lenne egyenlő. „Egyúttal arra is kényszerülne, hogy az európai civilizáció egyik legrégibb centrumának felbomlása miatti felelősséget saját népe és az antant-országok közvéleménye előtt is a győztes hatalmakra hárítsa és kezükbe helyezze Ausztria további sorsát és jövőjét.”⁷⁷ A jegyzéket azonos időben továbbították Lloyd Geornak, Poincarénak és Schanzer olasz külügyminiszternek. Franckenstein követ a jegyzék átadásakor kijelentette: „Ha kormányunk lemond és a jegyzékben említett nyilatkozatra kényszerül, a tartományokban elkerülhetetlenül Anschluss-mozgalmakra és a szomszédos államok fegyveres beavatkozására, ezáltal általános közép-európai konfliktus kitörésére kerülhet sor.”⁷⁸ Lloyd George kitért az elkötelező válasz alól, csupán azt ígérte meg, hogy francia és olasz kollégáit igyekezni fog az Ausztria számára kedvező döntés érdekében befolyásolni.

A jegyzéket a legalkalmasabb időpontban adták át, mert augusztus 7—15. között Londonban újabb nagyhatalmi konferencia zajlott le, melynek az lett volna a feladata, hogy végre rendezze a német jóvátétel függőben levő ügyét. A londoni konferencia azonban — Genuához hasonlóan — kevés kilátással bíztatott abban a tekintetben, hogy ezúttal tényleg megfelelő komolysággal napirendre tűzik Ausztria segélykérését. A tárgyalásokat komplikálta, illetve végül is holtvágányra futtatta az a körülmény, hogy a német jóvátétel kapcsán előtérbe került a szövetségesek egymásközi háborús tartozásának problémája,⁷⁹ ami a nagyhatalmak eltérő érdekeinek olyan bonyolult pénzügyi és hatalmi vonatkozásait érintette, hogy ezek mellett teljesen háttérbe szorult az osztrák kölcsönkérelem és a garancia kérdése. Az angol—francia ellentétek kiéleződésére jellemző, hogy a „Daily Telegraph” — Európa gazdasági összeomlásának lehetőségével számolva — azt írta: „Az angol politika számot vetett ezzel a kilátással, de tisztában van azzal is, hogy a Kontinens összeomlása esetén az angol gazdaság még mindig kárpótolni tudja magát a világ más részein.”⁸⁰ Az angol külpolitika tehát az európai kontinens egészének dimenzióiban gondolkodott, alig mutatva hajlandóságot arra, hogy Ausztria ügyét elválassa a földréz gazdasági jövője szempontjából kulcsfontosságúnak ítélt német—francia jóvátételi vitától. Ettől eltekintve a Dunavölgyben kialakult francia túlsúly mellett kevésbé volt érdekelt abban, hogy volt háborús szövetségesének segítséget nyújtson egy olyan béke rendezés megszilárdításához, amelynek legtöbb pontját már a békeszerződések megkötése idején is csak vonakodva és fenntartásokkal volt hajlandó elfogadni. Az angol kormánykörök álláspontját jellemezve Franckenstein követ augusztus 15-én azt írta: „Az itteni kormánykörök úgy gondolkodnak Ausztriáról, hogy

⁷⁷ Viktor Kienböck: Das österreichische Sanierungswerk. Stuttgart. 1925. 21—22.

⁷⁸ HHSStA. NPA. K. 40/195.

⁷⁹ Zsigmond László: i. m. 298—302.

⁸⁰ HHSStA. NPA. 40/205.

tanácsos lenne kívánni, vajon képes lesz-e saját erőből talpraállni, vagy pedig teljes összeomlása maga után vonja a középeurópai kérdések általános újjárendezését. Miután itt nem hisznek Ausztria gazdasági életképességében, azt a kockázatot viszont nem vállalják, hogy Franciaországot a békeszerződések határozatainak megváltoztatására bírják, inkább hajlanak arra, hogy utat engedjenek az események szabad fejlődésének.”⁸¹

Schüller és Franckenstein fáradozásai ellenére a londoni konferencia érdemben nem foglalkozott az osztrák kölcsön ügyével, illetve csak annyit sikerült elérniök, hogy a konferencia plenáris zárülésén Poincaré szóvátette az osztrák kormány 15 millió fontsterlinges kölcsönkérelmét, mire a jelenlevő kormányfők kijelentették, hogy pillanatnyilag nem látnak lehetőséget az osztrák igény kielégítésére, ezért megkönnyebbülten jóváhagyták Poincaré javaslatát, hogy az osztrák pénzügyi és gazdasági helyzet kivizsgálását, valamint a kölcsön feltételeinek problémáját utalják a Népszövetség Tanácsának hatáskörébe.⁸²

Seipel tisztában volt azzal, hogy a nagyhatalmak e döntése az osztrák kölcsönkérelem dísztemetését jelentené, hiszen a Népszövetség ilyen horderejű kérdésben aligha juthat eredményre az antant-országok egyértelmű és határozott fellépése nélkül. A következő hetekben Seipel tanúbizonyságot tett kivételes államférfiúi képességeiről, amit az események tárgyilagos szemlélőjének akkor is el kell ismernie, ha egyébként joggal elveti Seipel politikájának reakciós-konzervatív elemeit, melyek politikai életútját végig kísérték, sőt domináló erővel meghatározták. Személyes fellépésének szuggesztív erejével, egy esletségében és nyomorúságában is jelentős ország képviselőjeként le tudta dönteni a közömbösség mindennél áthághatatlanabb falait és Ausztria sorsát az európai politika érdeklődésének középpontjába tudta állítani.

Közvetlenül a londoni konferencia befejezése után Seipel nyomatékosan kérte, hogy a Népszövetség Tanácsa haladéktalanul kezdje meg az osztrák kölcsönkérelem tárgyalását, egyidejűleg közölte az antanthatalmak bécsi követivel, hogy még augusztus végén személyesen utazik Csehszlovákiába, Németországba és Olaszországba, hogy az ottani kormányokkal megtárgyalja a segítség lehetőségeit. Gazdag útterve és a tárgyalópartnerek kiválasztása már önmagában is felkeltette az európai politikai közvélemény érdeklődését.

6. *Seipel tárgyalásai Prágában, Berlinben és Veronában*

Tervezett körutazása céljairól beszélve az osztrák minisztertanács augusztus 17-i ülésén Seipel kijelentette, ha már a középeurópai ügyek megoldásának elkerülhetetlenül be kell következnie, úgy Ausztria érdekei szempontjából sokkal előnyösebb lenne, ha ez a megoldás az osztrák kormány kezdeményezésére, nem pedig az események kényszerítő befolyása alatt jönne létre. „Minden esetre meg kell akadályozni — mondta —, hogy Ausztriát feldarabolják, vagy akárcsak átmenetileg is a legkellemetlenebb szomszédok megszállása alá kerüljön.” Ezért határozta el, hogy érintkezésbe lép a középeurópai ügyekben leginkább érdekelt országok kormányaival. Olaszországra való tekintettel lemondott arról, hogy Belgráddal is kapcsolatba lépjen, Magyarország viszont gazdaságilag alig nyújthatna számottevő segítséget, másrészt a kifejezetten ellenséges csehszlovák — magyar viszony miatt esetleges budapesti látogatása kellemetlen hatásokat vál-

⁸¹ HHStA. NPA. K. 40/202.

⁸² HHStA. NPA. K. 345/125—127.

tana ki Prágában. Beszédében nem titkolta, hogy tárgyalásaival szeretné felkelteni a dunavölgyi befolyásért rivalizáló országok érdeklődését, ezáltal elérni, hogy Ausztriáért versenyt futva, de ugyanakkor egymást közömbösítve is áldozatokat vállaljanak Ausztria gazdasági stabilizációjáért.⁸³

A prágai tárgyalásokra augusztus 21-én került sor. Seipel itt elsősorban arra törekedett, hogy — a Csehszlovákia létérdekeivel ellentétes német—osztrák és a szintén kevés szimpátiával találkozó olasz—osztrák közeledés alternatíváinak felvetésével — megszerezze Beneš támogatását az egyoldalú elkötelezettséggel szemben garanciát nyújtó népszövetségi segélyakció sikeréhez. Az osztrák kancellár Beneš miniszterelnök és Novak csehszlovák pénzügyminiszter előtt hosszú előadást tartott az osztrák gazdasági stabilizáció érdekében tett addigi lépések eredménytelenségének belső és nemzetközi okairól, nyomatékosan hangsúlyozva, hogy Ausztria katasztrofális pénzügyi helyzete a belső társadalmi összeomlás és kormányválság veszélyével fenyeget, ami óhatatlanul súlyos következményekre vezetne a Dunavölgy más országaiban is. Anglia és Amerika — melyek gazdaságilag segíteni tudnának — nem tanúsítanak kellő érdeklődést Közép-Európa jövője iránt, ezért Ausztria számára kényszerűen felvetődik az a kérdés, vajon nem lenne-e helyes, ha életképességének biztosítását más hatalmakhoz közeledve keresné. Több ilyen kombináció képzelhető el: az Anschluss, az osztrák—olasz közeledés, vagy a középeurópai országok szorosabb gazdasági együttműködése. Ezeknek a lehetőségeknek a felsorolása mellett azonban Seipel nyitva hagyta a népszövetségi megoldás útját is, kérdést intézve Benešhez, vajon a csehszlovák kormány bízik-e abban, hogy a Népszövetség gyorsan és sikeresen akcióba lép Ausztria érdekében, s nem tekint-e pusztán üres formalitásnak az ügy Népszövetség elé történt utalását.

Seipel fejtegetései a legérzékenyebb pontokon érintették a csehszlovák kormányfőt. Az Anschlusst — mondta Beneš — teljes mértékben ki kell kapcsolni a megoldási lehetőségek sorából, mert azt a kisantant casus bellinek tekintené és minden valószínűség szerint Franciaország és Olaszország határozott ellenintézkedéseit is kiváltaná. Az európai hatalmi viszonyok jelenlegi konstellációja mellett az Anschluss békés megvalósítását — tehát a Népszövetség előzetes engedélye alapján végrehajtandó csatlakozást — is lehetetlennek kell minősíteni. De az inflációval és a jövátételi gondokkal terhes Németország amúgy sem tudna Ausztria bajain segíteni. Az olasz—osztrák kombinációt szintén elutasította, részben arra hivatkozva, hogy Csehszlovákia már korábban szerződést kötött Sforza gróffal, miszerint a két ország együttesen öröködi a középeurópai status quo fennmaradásán,⁸⁴ másrészt rámutatva arra, hogy az olasz orientáció Ausztria számára már csak azért sem jelentene érdemleges eredményt, mert Olaszország maga is olyan súlyos pénzügyi és gazdasági válsággal küzd, hogy képtelen lenne hatékony támogatást nyújtani Ausztriának. A középeurópai országok együttműködését — hosszabb távra — elképzelhetőnek nevezte, bár saját országa és a kisantant-partnerek tőkés köreinek autark törekvéseit ismerve óvakodott attól, hogy a dunavölgyi országok gazdasági összefogását oly közeli realitásnak

⁸³ *Ladner*: i. m. 90.

⁸⁴ Seipel prágai tárgyalásának napján Koch prágai német követ olasz forrásokból olyan értesülést szerzett, hogy „Italien etwaige Sonderabmachungen zwischen Österreich und Tschechoslowakei betreffs Gebietsabtretungen keinesfalls zulassen will. Italien habe Anspruch, in erster Linie bei Ordnung österreichischer Angelegenheiten gehört zu werden. Es bestehe unbedingt auf Einhaltung Artikels 80. Versailler Friedens und würde eventuell mit Waffengewalt vorgehen.” (AA. Bonn. Österreich Po. 2. 2/b. Bd. 1./2276.

állítsa be, amelyik alkalmas eszköz lehetne az égetően aktuális osztrák problémák megoldására. Maradt tehát a Népszövetség kölcsön-akciója, amit tulajdonképpen Seipel is egyetlen lehetséges választásnak tekintett. Beneš kijelentette, Ausztria számíthat arra, hogy Franciaországgal együtt Csehszlovákia is messzeemenően szorgalmazni és támogatni fogja a népszövetségi kölcsön kiutalását, vállalja a rá eső összegekért a garanciát, továbbá annak érdekében, hogy Ausztriát átsegítse a közbeeső időszak nehézségein, a leggyorsabban kiutalja a prágai szerződés idején megszavazott kölcsön utolsó részletét is.

Seipel és Beneš tárgyalásai még be sem fejeződtek, amikor Poincaré táviratban óvta Seipelt a berlini látogatástól, majd augusztus 21-én az esti órákban a prágai francia ügyvivő személyesen is felkereste az osztrák kancellárt, hogy közvetítse Poincaré azon kívánságát, hogy Seipel álljon el a berlini utazás tervétől. (Hasonló figyelmeztetés érkezett Párizsból a veronai út előtt is, ami annál is inkább érthető, hiszen Franciaország sokkal jobban félt az olaszok dunavölgyi konkurrenciájától, mint az egyelőre erőtlén és passzivitásra kényszerült Németországtól.) Az osztrák kancellár megnyugtatta Párizst, hogy tájékozódó jellegű berlini tárgyalásai alkalmával az Anschluss-kérdés semmi esetre sem fog a békeszerződések szellemével ellentétes módon felmerülni.⁸⁵

A prágai tanácskozások mérlege határozottan Seipelnek kedvezett. A dunavölgyi hatalmi érdekellentéteket helyesen felismerve megidézte az Anschluss és az olasz orientáció kísértetét, ezáltal elérte, hogy Beneš — aki néhány nappal korábban még meglehetősen lekicsinylően és elutasítóan beszélt a népszövetségi segítség kilátásairól — most a legnagyobb egyetértéssel maga ajánlotta a nemzetközi szervezethez vezető utat és baráti támogatásáról biztosította Ausztriát. Elvitathatatlan, hogy ez a siker jelentős részben Seipel ragyogó tárgyalási taktikájának javára írható.

Prágából Seipel egyenesen Berlinbe utazott, ahol augusztus 22-én este találkozott Ebert elnökkel, majd 23-án rövid, mindössze egy órás megbeszélést folytatott Wirth kancellárral. A szűkre szabott idő ellenére a berlini látogatás is tökéletesen elérte a célját, Seipel kancellár világos választ kapott az őt érdeklő kérdésekre. Mielőtt azonban a berlini tárgyalásokról beszélünk, szükségesnek látszik itt is feltenni a kérdést, milyen céllal és milyen várakozással utazott Seipel Berlinbe. Talán arra számított, hogy a birodalmi kormány érdemleges pénzügyi támogatást tud nyújtani, ami feleslegessé tenné a népszövetségi kölcsönt, vagy Berlin állásfoglalása lényegesen befolyásolhatná Ausztria külpolitikai orientációját? Seipel tisztában volt a birodalom gazdasági és nemzetközi lehetőségeivel, nagyon jól tudta, hogy berlini látogatása nem hozhat lényeges módosulást a Népszövetségre épülő elgondolásaiban, ezért teljesen hű volt az igazsághoz, amikor már Prágából megüzente Poincaré-nak, hogy semmi oka sincs nyugtalanzkodni a berlini utazás miatt. Seipel Berlinben is — mint útja többi állomásán — más célokat követett, mint amit szavakba öntve kifejezett. Berlinben elsősorban belpolitikát csinált. Az Anschluss-gondolat szociáldemokrata és nagynémet híveinek várható tiltakozása ellen igyekezett magát felvértezni azzal, hogy a birodalmi kormány felelős vezetőivel mondatta ki a német-osztrák egyesülés koncepciójának időszerűtlenségét, következőképpen a Népszövetségre építendő szanálási politika szentesítését.

Ezt a feltevést támasztja alá az a tény is, hogy Seipel már körutazása előtt nyílt állásfoglalást követelt Berlintől az Anschluss-kérdésben és ezt a tőle oly

⁸⁵ Wildner követ feljegyzései a prágai tárgyalásokról. HHSStA. NPA. K. 471/34—66.

szokatlan egyértelműséggel tette, hogy célja nyilvánvalóan nem lehetett egyéb, mint a nemleges válasz kierőszoakolása. Prágai utazása előtt a nagynémet párthoz tartozó alkancellár, Felix Frank társaságában Seipel fogadta Pfeiffer német követet, akinek elmondta, hogy a jelenlegi helyzetben Ausztria sem Angliától, sem Amerikától nem remélhet segítséget, ezért szeretné tudni, hogy Németország milyen politikát szándékozik folytatni. Különösen érdekelné őt, hogy a nagyhatalmak és a Népszövetség akarata ellenére végrehajtandó de facto Anschluss esetén számíthatna-e Németország teljes támogatására és ha a csatlakozási kísérlet megakadályozása céljából csehszlovák, olasz, lengyel, jugoszláv és magyar csapatok törnének be Ausztria területére, velük szemben képes lenne-e Németország hatékonyan katonai védelmet és gazdasági segítséget nyújtani Ausztriának. A válasz — Seipel várakozásának megfelelően — csak tagadó lehetett. Pfeiffer kétségbeesetten kijelentette, hogy a Seipel által felvázolt esetben, tehát ha Németország Ausztria határainak védelmére katonai erőket vonultatna fel, a birodalmi kormánynak számolnia kellene Franciaország megtorló katonai akciójával, vagyis általános háborús konflagrációval, ami Németország teljes pusztulását jelentené.⁸⁶

A berlini tárgyalások alkalmával Wirth kancellár és külügyminiszter egyértelműen kijelentette Seipelnek, hogy az Anschluss-kérdés felvetése, — akár de facto csatlakozásáról legyen szó, akár kezdeményezéséről a probléma népszövetségi tárgyalására — pillanatnyilag teljesen kizártnak és lehetetlennek tekintendő. Németország súlyos kül- és belpolitikai nehézségekkel viaskodik. A jóvátétel miatt Franciaországgal szinte pattanásig feszült a birodalom viszonya. A békefeltételek teljesítésével szemben fellépő jobboldali erők, különösen a bajor szeparatisták Berlin ellen folytatott üzelmei, amelyek agresszivitására megdöbbentő példát adott Rathenau külügyminiszter bestiális meggyilkolása,⁸⁷ állandósítják a belpolitikai válság veszélyét. A birodalmi kormány végzetes könnyelműségnek tekintené, ha mindezeket még az Anschluss-kérdés napirendre tűzésével tetéznék, ezért a német—osztrák egyesülés felvetését arra az időre kell halasztani, amikor a birodalom helyzete már kedvezőbbre fordul. De addig is szem előtt kell tartani, hogy a szorosabb osztrák—csehszlovák együttműködés az Anschluss-gondolat végleges bukását jelentené, ezért a német kormány tanácsosabbnak látná, ha az osztrák kormány Csehszlovákia helyett Olaszországhoz közelednék, de a szanálás ügyét minden esetre a Népszövetség égisze alatt igyekeznék sikerre vinni. Wirth kancellár kertelés nélkül tudtára adta Seipelnek azt is, hogy pénzügyi és gazdasági tekintetben Németország nem tud Ausztria rendelkezésére állni, mert a jóvátételi szénzállítások miatt maga is angol szén behozatalára van utalva, pénzügyi segítségről szintén nem lehet szó, mert ha a német kormány elhatározná is, hogy kölcsönt nyújt Ausztriának, Franciaország ezt az összeget jóvátétel címén azonnal lefoglalná.⁸⁸

A berlini kormány kinosan ügyelt arra, hogy elhárítsa a Seipel-látogatással kapcsolatban esetleg felmerülő Anschluss-kombinációkat, ezért táviratilag utasították a párizsi, londoni és római német nagyköveteket, hogy „az ottani külügy-

⁸⁶ AA. Bonn. Österreich Po. 2. Bd. 8/70.

⁸⁷ 1922. jun. 24-én Walter Rathenau külügyminiszter Berlinben revolveres merénylet áldozatául esett. Az „Organisation Consul”-szervezethez tartozó Erwin Kern és Hermann Willibald Fischer több lövéssel, halálosan megsebesítették a nyitott gépkocsin utazó külügyminisztert. A politikai gyilkosság előkészítésében fontos szerepet játszott a jobboldali nacionalista pártok és szervezetek féktelen propagandája Rathenau „teljesítési politikája” ellen.

⁸⁸ HHStA. NPA. K. 471./75—80 (Wildner követ feljegyzései a berlini tárgyalásokról).

minisztériumokban nyomatékosan hangsúlyozzák: Seipel látogatásához semmiféle politikai kombinációk nem fűződnek, és hogy a német kormány az osztrák kérdésben is tökéletesen tartja magát a békeszerződések döntéseihez.⁸⁹

A Berlinben kapott negatív válaszok az osztrák külpolitika alapvető fontosságú kérdéseire adtak feleletet: a német kormány az Anschlusst nem tekinti aktuálisnak, sőt kifejezetten kéri, hogy a birodalom kedvezőtlen nemzetközi helyzetére való tekintettel az osztrák kormány gondosan kerülje a kérdés nemzetközi felvetését; Németország képtelen az osztrák szanálás sikerében közreműködni, ezért teljes egyetértését fejezi ki a népszövetségi kísérlettel; a birodalom nem ellenzi, hogy Ausztria közeledjék valamelyik szomszédjához, bár az adott helyzetben helyesebbnek látja, ha Csehszlovákia helyett Olaszországhoz kíséri meg a közeledést.

Az osztrák kancellár körutazásának utolsó állomása, egyúttal látványos diplomáciai akciójának csúcspontja Verona volt, ahol augusztus 25-én találkozott Schanzer olasz külügyminiszterrel, aki két munkatársa, Contarini és Biencheri társaságában fogadta az osztrák kormányfőt. Seipel oldalán Ségur pénzügyminiszter és Schüller követ, a külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályvezetője vettek részt a megbeszéléseken. Seipel veronai céljait röviden összefoglalva: Ausztria és Olaszország vám- és fizetési eszköz uniójának lehetőségét előtérbe állítva elérni, hogy Olaszország dunavölgyi vetélytársai, elsősorban Franciaország és Csehszlovákia fenntartás nélkül és gyorsan állást foglaljanak a népszövetségi megoldás mellett.

A prágai megbeszélésekhez hasonlóan Seipel Veronában is abból indult ki, hogy Ausztria katasztrofális gazdasági helyzete szükségessé tenné, hogy valamelyik szomszédjával szorosabb gazdasági közösséget hozzon létre. Ebben a tekintetben Csehszlovákiára, illetve főleg Olaszországra gondolt, bár az osztrák közvéleményben mindkét lehetőséggel szemben felmerülnek bizonyos politikai aggályok. Olaszországgal összefüggésben a déltiroli probléma, Csehszlovákiával kapcsolatban viszont a szláv befolyástól való félelem, bár az is tény, hogy Ausztria szén- és cukorszükségletének kielégítése miatt rá van utalva Csehszlovákiára, amelyik elsősorban érdekelt Ausztria önállóságának fennmaradásában.

Seipel fejtegetéseire Schanzer rendkívül élesen reagált és úgy tűnt, hogy a déltiroli probléma megemlítése zátonyra futtatja a további tanácskozást, de — főleg a jelenlevő tanácsadók mérséklő befolyására — sikerült az ellentétek nyílt kirobbanását elkerülni. „Olaszországtól távol esik bármilyen osztrák-ellenes szándék — hangsúlyozta Schanzer — és őszintén törekszik arra, hogy Ausztria független államként megszilárduljon. Éppen ezért ellenzi az Anschlusst csakúgy, mint Ausztria és a kisantant közeledését. Egyáltalán, helytelenít minden olyan elszigetelt kísérletet, amelyik a jelenlegi helyzet megváltozását eredményezhetné. Azt a kérdésfeltevést, hogy azonnali kölcsön, vagy csatlakozás valamelyik szomszédhoz, veszélyesnek tartja. Mielőtt azonban a Népszövetség nem nyilatkozott az osztrák kérdés lehetséges megoldásáról, ő sem tud érdemben állást foglalni. Ami Déltirol helyzetét illeti, a kérdés politikai és történeti szempontból végérvényesen eldőlt, ezért minden kísérlet, amelyik Déltirol visszaszerzését tűzné ki céljául, csak arra lenne alkalmas, hogy súlyosan megzavarja a két ország jószomszédi és baráti kapcsolatait. Olaszország azt szeretné, ha Ausztria a rend és béke országa lenne, ezért hajlandó azt messzemenően támogatni.”⁹⁰ Amikor

⁸⁹ AA. Bonn. Österreich Po. 2. Bd. 8/70.

⁹⁰ HHStA. NPA. K. 471/81—90 (Wildner követ feljegyzései a veronai tárgyalásokról).

erre Seipel megjegyezte, hogy a kívánság és jószándék önmagában nem elegendő és szövéttette a vámunió gondolatát, Schanzer konkrét javaslatot kért az osztrák delegációtól. Schüller követ ezután részletesen fejtegette az olasz—osztrák vámunió megteremtéséről várható előnyöket. Olaszország — mondta — főleg olyan cikkeket exportál, melyekre Ausztriának nagy szüksége lenne: citromot, narancsot, zöldségféléket, halat, selymet, gépkocsit. Ausztria viszont éppen olyan termékekből rendelkezik felesleggel, amire Olaszország van ráutalva: fa, acél, gépek, bőr- és luxustermékek, tehát a két ország gazdaságilag hasznosan kiegészítené egymást.

Nehéz lenne megítélni, hogy az osztrák vámuniós-javaslatban milyen mértékű szerepet játszottak a megalapozott gazdaságpolitikai elgondolások, másrésztől viszont az a diplomáciai számvetés, hogy a vámunió lehetőségének felvetésével érdekeltté tegyék Franciaországot és Csehszlovákiát a népszövetségi akció minél gyorsabb sikerében. A három országban előterjesztett javaslatok inkább az utóbbi feltevés helyessége mellett szólnak.

7. A genfi jegyzőkönyv

Seipel körutazása elérte a célját. Az érdekelt hatalmak egyöntetű kívánságára a Népszövetség Tanácsa már 1922. augusztus 31-én napirendre tűzte az osztrák kölcsönkérelem kérdését és értesítette az osztrák kormányt, hogy a szeptember 6-ára összehívott közgyűlésen kész meghallgatni az osztrák delegáció tájékoztatóját Ausztria pénzügyi és gazdasági helyzetéről. Az osztrák minisztertanács úgy döntött, hogy a népszövetségi kölcsön megszerzésének rendkívüli nemzeti jelentőségére való tekintettel — Grünberger külügyminiszter helyett — magát Seipel kancellárt bízta meg azzal, hogy a nemzetközi fórumon Ausztria kérését megindokolja. Seipel genfi fellépése méltó folytatása volt előző diplomáciai szereplésének. Megrázó hatású és okosan megszerkesztett beszédében hitet tett a népszövetségi gondolat és a békeszerződésben alkotott európai rend mellett, ugyanakkor meggyőző számadatok felsorakoztatásával bizonyította, hogy Ausztria gazdasági nehézségei olyan méreteket öltöttek, hogy az osztrák nép elérkezett az éhínség küszöbéig. A nagyhatalmak felelősségére apellálva kijelentette, „ha Ausztria nem tudna úrrá lenni az infláció nyomasztó terhein, ha lakosságát az éhség és hideg megtizedelné, ha ezáltal Európa szívében kérdésessé válnék a nyugalom és törvényes rend fennmaradása, úgy ez nemcsak azt jelentené, hogy a világ termelése és kereskedelme számára egy kicsiny értékesítési piac elveszne. . . , hanem azt is, hogy a világ egyik legértékesebb kulturális centruma pusztulna el. De ha a békeszerződésben megteremtett Ausztria életképtelennek bizonyulna, légüres tér keletkeznék Európa közepén, s ezáltal teljesen felbomlanék az e térségben nagy fáradsággal kialakított egyensúly.”⁹¹ Érvelésének főleg ez utóbbi megállapítása és az Anschluss lehetőségére tett burkolt célzásai váltottak ki igazán nagy hatást. Maga Seipel is elismerte, hogy „a Népszövetség nem a velünk szemben érzett szimpátia miatt kezdett érdeklődni Ausztria sorsa iránt, hanem mert végére akart járni a középeurópai egyensúlyt fenyegető terhes problémának”⁹²

Csakis ezzel magyarázható, hogy az osztrák gazdasági életképesség problémájáról folyó közel 4 esztendő eredménytelen nemzetközi viták után most egy

⁹¹ J. Gessl: Seipels Reden in Österreich und anderwärts. Wien. 1926. 25—32 (idézi: Ladner: 117—118).

⁹² Wiener Zeitung, 1922. szept. 15.

hónap alatt megszületett az Ausztriára kedvező döntés. Miután az utódállamok gazdasági együttműködésébe vetett reményeket a portorosei konferencia sikerelensége végleg kilátástalanná tette, s miután az 1922 tavaszán folytatott kölcsöntárgyalások is eredménytelenül zárultak, ugyanakkor Ausztria pénzügyi és gazdasági helyzete a reménytelen felbomlás egyre félreérthetlenebb jeleit mutatta, a status quo fenntartásában érdekelt hatalmak kénytelenek voltak rádöbbsenni, hogy végső kétségbeesésében az osztrák kormány olyan lépésre szánhatja el magát, amelyik felboríthatja a kialakult dunavölgyi erőviszonyokat. Ezt pedig mindegyik érdekelt hatalom el akarta kerülni, ezért inkább vállalták közösen a Népszövetség égisze alatt hozandó pénzügyi áldozat terheit, mint hogy behozhatatlan hatalmi előnyhöz engedjék jutni vetélytársaikat.

A Népszövetség „osztrák bizottsága” Balfour elnökleite alatt 21 ülésen kidolgozta az Ausztriának nyújtandó kölcsön feltételeit tartalmazó jegyzőkönyvet,⁹³ amelyet 1922. október 4-én Anglia (Balfour), Franciaország (Hanotaux), Olaszország (Imperiali), Csehszlovákia (Pospisil, Krömar), valamint Ausztria (Seipel) írtak alá.

A kezességet vállaló országok megfelelő politikai biztosítékokat követeltek az osztrák kormánytól, hogy a kiutalt kölcsönt ténylegesen a békeszerződésben létrehozott független osztrák köztársaság gazdasági és politikai konszolidálására fogja felhasználni, ezért a genfi jegyzőkönyv sokkal inkább egy államszerződés, mint egy pénzügyi megállapodás jellegével bírt. A szerződés egyes szakaszai meggyőzően bizonyítják, hogy a négy állam milyen messzemenő formában korlátozta Ausztria kül- és belpolitikai mozgásszabadságát. A jegyzőkönyv I. szakasza kötelezte Ausztriát, hogy a saint-germaini békeszerződés 88. pontja értelmében állami függetlenségét az elkövetkezendő 20 évben fenntartja, gazdasági és pénzügyi tekintetben is tartózkodni fog olyan szerződések megkötésétől, amelyek állami függetlenségét közvetlenül vagy közvetve veszélyeztethetnék. A jegyzőkönyv II. szakasza kimondta, hogy a kölcsönt garantáló négy hatalom képviselőiből ellenőrző bizottság alakul, amelyik a Népszövetség genfi székhelyéről foglalkozik a kölcsön felhasználásának összes kérdésével. Az ellenőrző bizottság azonban nem gyakorol közvetlen felügyeletet az osztrák kormány és a kölcsön felhasználása felett, hanem ezt a feladatot a jegyzőkönyv III. szakaszában előírt irányzott népszövetségi főmegbízott látja el, akit különleges teljhatalommal ruháznak fel. Az ő hatáskörébe tartozik a szanalás végrehajtásának teljes ellenőrzése. A jegyzőkönyv értelmében Ausztria kötelezte magát, hogy a főmegbízott felhatalmazása nélkül egyetlen rendelkezést sem bocsát ki, amelyik a kölcsön felhasználásáról intézkedik. A népszövetségi főmegbízott különleges jogainak alkotmányos biztosítása érdekében az osztrák kormány kötelezte magát, hogy olyan törvényjavaslatot terjeszt a parlament elé, miszerint a következő 2 évben hivatalban levő kormányok olyan felhatalmazást kapjanak, hogy saját hatáskörükben, tehát esetenkénti parlamenti jóváhagyás nélkül dönthessenek a pénzügyi szanalás érdekében szükséges rendelkezésekről. A jegyzőkönyvnek ez a pontja nem kevesebbet jelentett, mint azt, hogy fontos kérdésekben a kormányra ruházta a törvényalkotói jogot, vagyis nagy mértékben korlátozta a parlament hatáskörét.⁹⁴

⁹³ A Népszövetség „osztrák bizottságának” tevékenységét gazdag genfi és bécsi levéltári anyag alapján feldolgozza: *Ladner*: i. m. 131–150.

⁹⁴ *Hellbling*: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*. Wien, 1956. 449–452.

A népszövetségi kölcsön 650 millió aranykoronát tett ki, de ebből az összegből 130 milliót levontak a már korábban folyósított kölcsönök visszafizetésére, míg a fennmaradó 520 millió aranykoronát két év alatt a költségvetési deficit fedezésére kellett fordítani.⁹⁵ A kölcsön biztosítékaul zárolták a vámbevételekből és az állami dohánymonopóliumból befolyt összegeket, amelyek felett kizárólag a népszövetségi főmegbízott rendelkezett. A költségvetési egyensúly és a stabil fizetési eszköz megteremtése érdekében a jegyzőkönyv kötelezte az osztrák kormányt az állami alkalmazottak létszámának radikális csökkentésére, ami részleteiben azt jelentette, hogy 100 000 állami tisztviselőt, 61 000 állami üzemben dolgozó alkalmazottat, 23 477 közalkalmazottat és a szövetségi vasutak 11 240 alkalmazottját kellett nyugdíjazni, vagy elbocsátani.⁹⁶ Nem szükséges hangsúlyozni, hogy a 200 000 volt alkalmazott leépítése milyen súlyos szociális és politikai gondokat jelentett Ausztria számára. Ugyanakkor a genfi jegyzőkönyv — a folyósított kölcsön mellett — igen jelentős előnyöket is biztosított, így elsősorban azt, hogy gyakorlatilag Ausztriát mentesítették a háborús jóvátétel fizetése alól, illetve olyan döntést hoztak, hogy Ausztria 1967-ig nem fizet jóvátételt, így a nemzetközi Jóvátételi Bizottság meg sem állapította az Ausztriától követelt összegeket.⁹⁷

A genfi jegyzőkönyv kül- és belpolitikai feltételeinek megítélésében rendkívül nagy nézeteltérések merültek fel a Seipel-féle keresztényszocialista párt és a szociáldemokraták között.⁹⁸ A szociáldemokrata politikusok ugyanis úgy vélekedtek, hogy a Genfben vállalt kötelezettségek külpolitikailag teljesen kiszolgáltatják Ausztriát a Népszövetség háttérében álló nyugati nagytőkének, a jegyzőkönyv belpolitikai rendelkezései viszont — mindenekelőtt a parlament jogkörének érzékeny csorbitása — egyet jelent a demokratikus alkotmány felüggesztésével, tehát az összeomlást követő forradalmi időszakban elért szociális és politikai vívmányok összességének súlyos fenyegetésével. Ennek alapján a genfi megoldást a válságból kivezető út kapitalista alternatívájának minősítették és e lehetőség ellen már 1921 őszén előterjesztették a belső erőforrásokra támaszkodó gazdasági stabilizáció szociáldemokrata programját. Ebben javasolták az adóügyek átszervezését, ezáltal az állami bevételek jelentős növelését, a progresszív jövedelem-, ingatlan- és vagyonadó tételeinek emelését, a mezőgazdasági ártámogatás megszüntetését, a közigazgatás reformja révén az állami kiadások csökkentését, kényszerkölcsönök kibocsátását, számos nagyüzem köztulajdonbavételét,⁹⁹ egyszóval olyan intézkedések egész sorát, amelyek révén félreérthetetlenül a tőkés- és birtokos osztályok fokozott megterhelésére építették volna fel a stabilizáció sikerét. Bizonyos feltételek mellett külső segítség nélkül is elérhető lett volna a stabilizáció, amit az egykori császári pénzügyminiszter, Alexander Spitzmüller is megerősített, ezért igazat kell adjunk Stolpernak, aki közvetlenül a genfi jegyzőkönyv aláírása után azt írta: „Az utolsó hetekben ismételt és vitathatatlanul bebizonyítottuk, hogy a teljes összeomlás, vagy a külföldi kölcsön alternatívája hamis beállítás. Nem más ez, mint egy csődbejutott pénzügyi

⁹⁵ Hundert Jahre österreichischer Wirtschaftsentwicklung. 1848—1948. Wien. 1949. 280—281.

⁹⁶ Martin Jäger: i. m. 42.

⁹⁷ AA. Bonn. Österreich Po. 2. Bd. 20/175.

⁹⁸ A történeti irodalomban még ma is heves vita folyik Genf értékeléséről. Lásd: Karl Autsch: Genfer Sanierung und der 12. Februar 1934 c. tanulmányát az „Österreich 1927 bis 1938” c. kötetben. Wien. 1973. 97—103.

⁹⁹ Norbert Leser: Zwischen Reformismus und Bolschewismus. Wien. 1967. 357—358.

politika utolsó nagy élethuzugsága. Még egyszer nyomatékosan kijelentjük, hogy Ausztria pénzügyi szanálásához nem okvetlenül szükséges külföldi kölcsön. Seipel azonban a tényeket figyelmen kívül hagyva ebből az alternatívából indult ki és olyan helyzetet teremtett, amelyik azzal a veszéllyel jár, hogy megbénítja országunk cselekvőképességét.”¹⁰⁰

Témánk keretein kívül esne annak vizsgálata, hogy pénzügyi-technikai szempontból milyen realitása volt a belső erőforrásokra számító stabilizációs programnak, azt azonban nyilvánvalónak kell tekintsük, hogy az előbb említett alternatívák meghatározott politikai premisszákhoz kapcsolódtak. A szociáldemokrata elgondolást csakis a magántőke érdekkörébe való határozott beavatkozással, antikapitalista rendszabályok egész sorának érvényesítésével lehetett volna keresztülvinni, tehát olyan politikai és gazdasági előfeltételek jelenléte esetén, amelyek megteremtésére az osztrák szociáldemokrácia akkor sem vállalkozott, amikor erre — 1918/19 fordulóján — igazán kedvezőek lettek volna a kilátások. Ellentmondásos álláspontnak kell minősíteni, hogy a genfi megállapodások körül kirobbant harcok idején a szociáldemokraták a polgári érdekeket szolgáló keresztényszocialista párttól kérték számon az önálló szanálás belső feltételeinek megteremtését.

Kézenfekvő és természetes volt, hogy a Seipel-kormány a népszövetségi kölcsönt az osztrák kapitalista rendszer stabilizálására kívánja fordítani, mint ahogy az is érthető és logikus volt, hogy az osztrák ügyekben érdekelt hatalmak csak akkor szánták rá magukat a gyors cselekvésre, amikor Seipel személyében és kormányában megfelelő garanciát láttak az osztrák polgári rend belső stabilizációjára, külpolitikailag pedig az állandóan megújuló Anschluss-törekvések elejtésére. Állításunkat meggyőzően alátámasztja a következő tény: A genfi jegyzőkönyv aláírása előtt Renner Prágába utazott, hogy a csehszlovák szociáldemokraták közbenjárásával rábírja Beneš miniszterelnököt, hogy — az osztrák demokratikus vívmányok védelme érdekében — Csehszlovákia csak egy osztrák koalíciós kormánynak adjon garanciát a népszövetségi kölcsön kiutalásához.¹⁰¹ Beneš azonban határozottan visszautasította Renner kívánságát, bizonyítván ezzel, hogy a népszövetségi kölcsön a Seipel által képviselt bel- és külpolitikai vonal alátámasztását célozza.

A Genf ellen tanúsított szociáldemokrata ellenzéki ség más vonatkozásban is sok ellentmondást rejtett magában. A Monarchia felbomlása óta éppen a szociáldemokrácia hirdette a legkövetkezetesebben, hogy az önmagára utalt Ausztria életképtelen és csak külföldi kölcsönökkel lehetne megmenteni. Széles körben pártpolitikai elfogultságnak tűnt, hogy amikor végre a Népszövetség hajlandó volt segíteni, a szociáldemokraták a kölcsön elfogadása ellen foglaltak állást, illetve ebben sem voltak konzervensek, mert a rendkívül szenvedélyes ellenpropaganda-hadjárat után végül is a parlamentben lényegében megszavazták a kölcsön feltételeit, noha a genfi jegyzőkönyv által megkívánt alkotmánymódosító alaptörvényt csak a parlament kétharmados többségének igenlő szavazata alapján lehetett keresztülvinni, tehát kizárólag a szociáldemokrata párton múltott a genfi jegyzőkönyv elfogadása. A párt egyik vezetője ezt a magatartást azzal indokolta, hogy a párt nem vállalhatta a felelősséget az ország teljes külpolitikai elszigetelődéséért.¹⁰² A döntő pillanatban tehát az „állami érdeket”

¹⁰⁰ Der Österreichische Volkswirt, 1922. 15. Jg. Nr. 1. 10.

¹⁰¹ HHStA. NPA. K. 62/244.

¹⁰² F. Austerlitz: Die Sozialdemokratie im Kampf gegen Genf. Der Kampf, Jg. 15. Nr. 12.

az osztályérdekek és pártpolitikai megfontolások elé helyezték, de ezzel mit sem nyertek, mert Seipel kezébe adták a lehetőséget, hogy az „államválság” és az infláció leküzdésének teljes dicsőségét a maga javára gyümölcsöztesse. Így azután Genf olyan mértékben összekapcsolódott Seipel nevével, hogy még a mai történetírásban is általánosan elfogadott tételként beszélnek a „Sanierungswerk Seipels”-ről, fel sem téve a kérdést, vajon — Seipel antidemokratikus törekvéseit ismerve — indokolatlan volt-e a szociáldemokraták bizalmatlansága és az a törekvésük, hogy gátat próbáljanak emelni azon kísérlet sikere elé, hogy a genfi jegyzőkönyvet jogcímnek tekintsék a demokratikus vívmányok korlátozására vagy leépítésére.

A szociáldemokraták heves tiltakozásának volt köszönhető, hogy Seipel végül is belpolitikai engedményekre kényszerült és azzal az előzetes elgondolással szemben, hogy a kölcsön felhasználásáról szóló törvények kibocsátásának kizárólagos jogát a kormány kapja meg, átruházta az erre a célra életrehívott „rendkívüli kormánytanácsra”, amelynek elnöke a kancellár volt, tagjai a miniszterek, valamint a parlamentben képviselt pártok 26 képviselője. A rendkívüli kormánytanács jogköre csak a szanalással közvetlenül összefüggő rendelkezések kiadására szorítkozott, tehát nem módosíthatta az alkotmány alapvető rendelkezéseit.¹⁰³ Ily módon jelentős részben sikerült elejét venni a veszélynek, hogy a genfi jegyzőkönyv révén keletkezett rendkívüli állapotot a demokrácia messzemenő korlátozására sikerüljön kihasználni.

1922. november 27-én az osztrák parlament keresztényszocialista és nagy-német többsége a szociáldemokrata képviselők nemleges szavazata mellett elfogadta és törvénybe iktatta a genfi jegyzőkönyvet. A kérdés parlamenti tárgyalása is világosan kifejezte a szociáldemokraták magatartásának belső ellentmondásait, mert amíg az alaptörvényre igennel szavaztak, ezáltal alkotmányjogilag lehetővé tették a szerződés szentesítését, magát a szerződést viszont elutasították. Karl Renner parlamenti felszólalásából kiderül, hogy főleg a 20 éves Anschluss-tilalom önkéntes vállalását tekintették elfogadhatatlannak. „Amit Saint-Germainban aláírtunk — mondta Renner —, azt nyilvánvalóan a fegyverek és a végső kimerültség kényszere alatt írtuk alá, annak tudatában, hogy az ilyen szerződések a történelemben meghatározott szerepet játszanak. A dicsőséges francia nemzet története azonban arra tanít bennünket, hogy az így kikényszerített aláírásokat, mint amilyenek a frankfurti szerződés alatt is állnak, hogyan kell olvasni. Saint-Germain esetében mi is hivatkozhatunk a kényszerhelyzetre. . . De hogyan magyarázzuk meg, hogy a szerződésnek ezt a részét (ti. az Anschluss-tilalmat—K. L.) önként magunkra vállaltuk. A frankfurti szerződéssel kapcsolatban megjegyzem, hogy a franciák akkor Elsassra célozva azt mondták: mindig gondolni rá, de sohasem beszélni róla? mi viszont ebben a szerződésben önként vállaljuk ezt. Nekem úgy tűnik, hogy az Anschluss-kérdésben a Ballhausplatz egészen más elvhez tartja magát: mindig beszélni róla, de soha sem gondolni rá.”¹⁰⁴ Beszédében kijelentette, hogy a szociáldemokrácia hű marad azokhoz az alapelvekhez, amelyeket a köztársaság kikiáltásától kezdve mindig is következetesen képviselt és az új helyzetben sem mond le az Anschluss követeléséről.

¹⁰³ Hellbling: i. m. 451—452.

¹⁰⁴ Stenographisches Protokoll der 138. Sitzung des Nationalrates am 12. Oktober 1922. S. 4362. (Idézi: *Schuschnigg: Im Kampf gegen Hitler.* 53—54.)

A szociáldemokraták jól ismerték Németország helyzetét, tisztában kellett legyenek az Anschluss megvalósítása ellen működő nemzetközi erők abszolút túlsúlyával, s ha ennek ellenére is kitartottak a csatlakozás programja mellett, úgy annak inkább bel- mint külpolitikai okai voltak. Arra számítottak ugyanis, hogy a genfi megállapodás Anschluss-ellenes pontját elutasítva meg tudják nyerni a nagynémet beállítottságú értelmiséget, tisztviselői és alkalmazotti réteget, a tanárokat és tanítókat¹⁰⁵ — a nagynémet párt követőinek gerincét —, ezáltal kikényszeríthetik a keresztényszocialista—nagynémet koalíció felbontását, ami után nem maradt volna más lehetőség, mint nemzeti koncentrációs kormány, vagy nagynémet—szociáldemokrata-koalíció megteremtése. Bármelyik verzió jött volna is létre, feltehetően az új kormány is elfogadta volna a genfi népszövetségi kölcsön feltételeit. Ez a számítás nem vált be. A nagynémet párt az Anschluss-program vagy kölcsön választóján inkább az utóbbi mellett döntött. Ebben az elhatározásában részben a szociáldemokrácia belpolitikai programjától való idegenkedés játszott meghatározó szerepet, részben pedig, hogy Seipel ügyes taktikával el tudta a nagynémetekkel hitetni, hogy Genf nem zárja el végérvényesen az Anschluss későbbi — reálpolitikailag megalapozottabb időpontban történő — végrehajtását.

Miközben Ausztriában Genf feltételei miatt magasra csaptak a szenvedélyek hullámai, október 30-án Olaszországban Mussolini került hatalomra. A feketeinges fasiszták győzelme kihívást jelentett az európai demokráciák ellen, egyszersmind előre vetítette a dunavölgyi status quo fenyegetését, ezért nagy kérdőjel elé állította az új kisállamok együttesét: szükség esetén képesek lesznek-e megbonthatatlan védőfalat alkotni és közösen minden áldozatot vállalni az új közép-európai rend védelmében, átérzik-e a szolidaritás történeti szükségességét? Mussolini hatalomrajutásával tehát az új közép-európai rend is vizsgázott, s ennek eredménye már következtetni engedett arra, hogy a békeszerződések dunavölgyi rendszerén örökdő kisantant egységes hatalmi erőt tud-e állítani a revans és revízió fenyegetésével szemben. Már az első jelek is ennek ellenkezőjéről tanúskodtak. Amikor a Mussolini kinevezését követő hetekben a prágai jugoszláv követ megkérdezte Beneš, hogy „Jugoszlávia és Olaszország háborús összeütközése esetén Csehszlovákia milyen létszámú katonai erővel járulna hozzá szövetségese szuverenitásának védelméhez, Beneš kijelentette, ilyen eset bekövetkeztére Csehszlovákia semmiféle katonai szövetségi kötelezettséget nem vállalhat magára. A két állam között megkötött katonai szerződés csak két eshetőségre számítva írja elő a kölcsönös segélynyújtást: a Habsburg-restauráció és a trianoni békeszerződés megváltoztatását célzó akció leküzdése érdekében.”¹⁰⁶ Beneš állásfoglalása arról tanúskodott, hogy a kisantant államok nagyon távol állnak a szövetségi szolidaritásnak attól a fokától, hogy kritikus helyzetben egységesen és hatékonyan tudjanak fellépni a békeszerződések védelmében. A kisantant nem készült fel és nem is tudott megnyugtató választ adni arra a kérdésre, mi történik, ha a közép- és délkelet-európai status quo-t nem a Habsburg-restauráció és nem is a magyar revizionizmus oldaláról éri az első támadás, hanem valamelyik elégedetlen nagyhatalom részéről. Ilyen dimenziókban már nem tudtak gondolkodni, ami már a veszély első jelentkezésekor sejtette a dunavölgyi békerendszer sebezhető pontjait.

¹⁰⁵ *Otto Leichter*: Otto Bauer. Tragödie oder Triumph. 278—279.

¹⁰⁶ HHStA. NPA. K. 62/257.

Ilyen gyenge pont maradt Ausztria is. A genfi jegyzőkönyv egyelőre levette ugyan a napirendről az európai erőegyensúlyt és megbékülést fenyegető Anschluss-kérdést, azonban az a tény, hogy Ausztriát nem sikerült a dunavölgyi államok valamiféle új rendjébe integrálni, hanem a rivalizáló hatalmak felett álló Népszövetség kellett vállalja az új állam gazdasági életképességének biztosítását, valójában azt jelentette, hogy az érdekelt hatalmi csoportok között kialakult patthelyzet miatt megoldani nem, csak elodázni tudták az osztrák kérdés rendezését.